

Національна академія наук України
Український мовно-інформаційний фонд

Людмила Томіленко

**Лексичний фонд української мови
початку XX ст. і сучасні прізвища:
словник-довідник**

Івано-Франківськ
Фоліант
2019

": 304 /6"
 "" 78"
 "
 Томіленко Л.
 " " " " " 0" /
 " < / "I" " 0'
 6"" / < 06"322" 0'
 "
 " / " " " "
 / " " " " "
 " " " " " " " " "
 " "6" 0' ø " " " " " 0"
 " " " " " " " "
 " " " " " " "
 0'
 "

Надруковано за ухвалою вченої ради Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

"
"
"
"
"
" <
"
" Л. О. Ткач," " " ."
* " " " 0' " /
+ "
" Р. П. Тимошук," " " *
" " * + "
"
"
"

KUDP"; 9: /839/96; 8/6; /7".....І " 0' . "423; "

ВСТУП¹

Напевно, кожен із нас коли-небудь замислювався над питанням походження власних назв людей, зокрема імен, прізвищ. Багатьох, очевидно, цікавила й історія виникнення прізвищ, інформація про їх поширеність у тій чи тій місцевості, особливості правопису, відмінювання тощо. Тому зовсім не випадково в сучасній ономастиці нараховується чимало досліджень, присвячених проблемам антропонімії. Прізвищеві феномени, що стають об'єктом наукових зацікавлень із другої половини ХІХ ст., є невичерпним джерелом історико-культурної спадщини народу².

У своїх працях відомий мовознавець і дослідник українських антропонімів Юліан Редько стверджує, що прізвища виникли відносно недавно. У давній Русі особи мали тільки імена (Олег, Святослав, Нестор та ін.). До них для розрізнення додавали інколи назву по батькові. Прізвища в сучасному розумінні з'являються в українських пам'ятках (грамотах) у ХІV–ХV ст. Їхніми першими носіями були люди, що належали до тодішньої суспільної верхівки. І лише

---

¹ У вступі використано й доопрацьовано матеріали статті: Томіленко Л. Російсько-українські перекладні словники початку ХХ ст. як джерело вивчення українських прізвищ / Людмила Томіленко // Дивослово, 2018. – № 3. – С. 54–57.

² Бабій Ю. Прізвища сучасної Середньої Наддніпрянщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Ю. Бабій. – Одеса, 2007. – С. 3.

наприкінці XVIII – на початку XIX ст. за українськими селянами закріпилися постійні родові прізвища³. Як зазначають науковці, ця категорія особових іменувань стала наслідком розвитку суспільства, яке потребувало точної ідентифікації особи⁴.

З антропонімічних досліджень відомо, що прізвищева назва може утворюватися від імені людини, назви місця її проживання, заняття, якихось індивідуальних ознак тощо. За спостереженням дослідників, «ознакою, що впадала в вічі, могла бути і професія, і зовнішній вигляд, і національність, і місце проживання, і тисячі інших властивостей, які характеризували дану особу»⁵. Нерідко антропоніми є також похідними одиницями від найменувань живих істот або неживих предметів.

З історії всі ми добре знаємо, що за часів Запорозької Січі в козаків існував звичай давати прізвиська новоприбулим побратимам. Це були переважно експресивні, емоційно-оцінні назви (*Вернидуб, Затуливітер, Ковбик, Неїжбориц, Непийвода* та ін.). Із плином часу вигадані козацькі прізвиська перетворюються на повноцінні прізвища.

---

³ Редько Ю. Довідник українських прізвищ / Ю. Редько. – К.: Рад. школа, 1968.

⁴ Медвідь С. Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах: автореф. дис. ... доктора філол. наук / С. Медвідь. – К., 2000. – С. 4.

⁵ Редько Ю. Сучасні українські прізвища / Ю. Редько. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 8.

З'ясування значення певного слова й прізвища зокрема не завжди є простим завданням. Особливо, якщо ці лексеми відсутні в сучасних загальномовних лексикографічних джерелах (насамперед тлумачних словниках). У такому разі на допомогу можуть прийти довідники минулих епох.

Нині дедалі актуальнішими стають перекладні російсько-українські лексикографічні праці початку ХХ ст., частину з яких перевидано або (і) оцифровано. Це насамперед так звані репресовані (знищені або заборонені радянською цензурою) словники. Досить відомими та популярними були і стають тепер, скажімо, такі лексикографічні довідники 1918–1933 років: «Словник московсько-український» (1918 р.) В. Дубровського, двотомний «Російсько-український словник» (1918 р.) С. Іваницького й Ф. Шумлянського, чотиритомний академічний «Російсько-український словник» (1924–1933 рр.) за редакцією А. Кримського й С. Єфремова, четвертий том якого, на жаль, утрачено, та ін. Невичерпним джерелом пізнання української мови, її лексико-семантичного багатства є також «Словарь української мови» (1907–1909 рр.) Бориса Грінченка⁶.

Як уже згадувалося раніше, частина прізвищ людей утворилася від загальних назв, що нині виїшли з активного вжитку та не зафіксовані сучасними загальномовними словниками. Проте досить

---

⁶ Копії цих та інших словників є у вільному доступі, наприклад, на таких сайтах: <https://r2u.org.ua>; <http://chtyvo.org.ua>.

багато подібних найменувань збереглося в перекладних лексикографічних працях початку XX ст. (зокрема і в названих словниках).

Нижче подаємо основні групи загальних іменників, які могли послужити мотиваційною основою українських власних назв, що згодом закріпилися як прізвища.

1. Назви осіб за індивідуальними особливостями: рисами характеру, зовнішнім виглядом, способом поведінки тощо (*білобородько, брешко, бреус, бровач, волохань, галанець, глушан, голобородько, динда, дужак, клиша, шепелявець, шиян* та ін.)⁷.

2. Назви осіб за професією, фахом, родом занять, соціальною належністю і т. ін. (*аргат, бліхар, бояк, бублій, галанько, дудець, жупанник, закравач, казанник, казенець, казnodій, клерик, коцар, ричка* тощо).

3. Назви осіб (синів) відповідно до батькового заняття, професії, ремесла, соціального становища тощо (*багатиренко, бояренко, боярчук, директоренко, книшевич, княженко, маляренко*).

4. Назви осіб за національною належністю, місцем проживання і т. ін. (*венгер, задорожній, кутянин, лісняк, мадярин, московець* тощо).

5. Зменшені або збільшені (згрубілі) назви осіб (*дончик, дядюра, дячило, зятько, кацапуз, кумчик, майорик* тощо).

---

⁷ Значення цих та інших слів подано далі в тексті словника-довідника.

6. Назви тварин (*бочуля, буняк, верещук, горобель, дятель, зубер, кузява, собіль* і т. ін.).

7. Назви рослин або їхніх частин (*бузник, тогодза, дуплій, кістра, пеприк, рожан, щебрець* тощо).

8. Назви якихось предметів, знарядь, інструментів і т. ін. (*бардаш, жинтарь, імбрик, кліона, кубук, котелець, походня, присоха* тощо).

9. Назви явищ, процесів, абстрактних понять і т. ін. (*ганжа, осьмачка, пирхавка, припека, стус, сутика, суховія, шепота* тощо).

Невелика кількість найменувань (відсутніх у загальномовних словниках кінця ХХ – початку ХХІ ст.), що можуть бути джерелом творення антропонімів, уживається також на позначення: їжі й напоїв (*кіри, круп'яник, маселко*); близьких людей, родичів (*кузинок, ненько*); одягу та його частин (*габик, камізеля, ковмір, куртач*) та ін.

Крім розглянутих одиниць, досить часто трапляються слова, що мають два (або й більше) лексичних значення. Не завжди можна з упевненістю стверджувати, від якого саме з них утворилося те чи те прізвище. Наприклад, слово *коломиєць* має два значення: 1) добувач солі (у «Словнику московсько-українському» В. Дубровського та «Словарі...» Б. Грінченка); 2) житель Коломийського округу («Словарь...» Б. Грінченка). Зараз побутує ще й два варіанти написання цього прізвища – *Коломиєць* і *Коломієць*.

Реєстрова одиниця *кудер*, що міститься в «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова, має таку семантику: 1) верхівка рослини; 2) кучер, локон. Варто зауважити, що автори словника подають ще й два варіанти закінчення цього слова в родовому відмінку однини: -деря і -дря.

Слово *святоха*, зафіксоване в «Словнику московсько-українському» В. Дубровського й «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова, теж має два значення: 1) людина, яка прикидається набожною та 2) жартівлива назва ледаря, гультая (лише в другому джерелі).

Лексема *чухрай* в аналізованих словниках зафіксована зі значеннями: 1) прочуханка (усі джерела, крім «Російсько-українського словника» за ред. А. Кримського й С. Єфремова); 2) мисливський собака, хірт («Словник московсько-український» В. Дубровського й «Словарь...» Б. Грінченка). Не виключено також, що в основі прізвища *Чухрай* – індивідуальне прізвисько, утворене від дієслова «чухрати».

Три значення зафіксовано в іменника *глоба*: 1) залізний клин (усі словники); 2) тягар, клопіт (усі словники); 3) зігнуте від природи дерево («Словарь...» Б. Грінченка).

Ще складніше з'ясувати походження антропоніма *Житник*. Лексема *житник*, що стала джерелом творення однойменного прізвища, має чотири значення: 1) жук (подано в усіх словниках); 2) житній

пряник («Російсько-український словник» за ред. А. Кримського й С. Єфремова); 3) польова миша («Російсько-український словник» за ред. А. Кримського й С. Єфремова); 4) людина, селянин у загадці («Словарь...» Б. Грінченка). Різні варіанти походження подає й Павло Чучка, який, окрім значень, зафіксованих у «Словарі...» Б. Грінченка, розглядає можливість утворення, наприклад, від сербсько-хорватського *житник* – «житниця», «хлібна комора»⁸.

Більшість прізвищ із суфіксами -ов, -ев зазвичай вважають російськими за походженням. Однак, за твердженням Ю. Редька, таких підстав немає. Це спільний тип прізвищ. Тільки в деяких випадках передсуфіксна частина може вносити диференціацію, вказуючи на їх українське чи російське походження⁹.

Крім прізвищ, в українській мові трапляється й апелятивна лексика з формантами -ов, -ев. В аналізованих словниках (за винятком «Російсько-українського словника» С. Іваницького та Ф. Шумлянського) натрапляємо, скажімо, на слово *колотов*. Лексикографи виокремлюють два значення цієї лексеми – «колотівка» і «водяний млин». Цілком

---

⁸ Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Львів: Світ, 2005. – С. 225.

⁹ Редько Ю. Сучасні українські прізвища / Ю. Редько. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 92.

можливо, що й прізвище *Колотов* походить від якогось із них. Також є ймовірність утворення антропоніма *Кадов* від загального іменника зі значенням «велика діжка; кадіб, кадуб» («Російсько-український словник» за ред. А. Кримського й С. Єфремова).

Аналізовані словники містять й деякі слова, семантика яких відрізняється від поданої в сучасних словниках (або й у лексикографічних працях того самого періоду). Наприклад, іменник *мазена* в «Словарі...» Б. Грінченка та «Словнику української мови» в 11-ти томах має значення «неохайна, грубувата людина», натомість у «Російсько-українському словнику» С. Іваницького та Ф. Шумлянського можемо побачити іншу семантику – «мазун (про малу дитину)».

Досить цікаво, що в згаданих джерелах трапляються слова, співзвучні з прізвищевими назвами, значення яких дослідники не розглядали як можливі для творення антропонімів. Скажімо, слово *калинець* зафіксоване в «Словнику московсько-українському» В. Дубровського зі значенням «плодова кісточка». Прізвище ж *Калинець* науковці пояснюють як утворення від імені *Калина*¹⁰.

Загальна назва *ярм* («Словарь...» Б. Грінченка та «Російсько-український словник» за ред. А. Кримського й С. Єфремова) означає «ярмо». Натомість

---

¹⁰ Півторак Г. З історії власних імен: Калина, Килина (Кулина, Якилина), Катерина, Микола / Г. Півторак // Культура слова. – К., 1990. – Вип. 38. – С. 44.

прізвище *Ярем* П. Чучка розглядає як похідне від давньоукраїнського чоловічого імені *Ярем* (оф. *Ярема*, *Єремія*), яке ще в середині XVII ст. користувалося популярністю, зокрема серед реєстрових козаків війська запорозького¹¹. Прізвище *Сушко*, за припущенням науковця, імовірно, утворилося від давньослов'янського імені *Сухъ*, співвідносного з прикметником *сухий*¹². Від цього ж прикметника утворено й слово *сушко*, що зафіксоване в «Словнику московсько-українському» В. Дубровського зі значенням «невелике засохле дерево».

Прізвище *Курило* Ю. Редько розглядає як похідне від давнього чоловічого імені *Курило* (сучасне – *Кирило*)¹³, натомість автори «Російсько-українського словника» за ред. А. Кримського й С. Єфремова фіксують однойменну загальну назву зі значенням «гульвіса, п'яниця».

Цікавою є й етимологія слова *каленик*. Згідно з дослідженням Ю. Редька, прізвище *Каленик* утворилося шляхом переосмислення від колишнього чоловічого імені¹⁴. Загальну ж назву автори аналізованих словників трактують по-різному: 1) хліб із калиновими ягодами («Словарь...» Б. Грінченка); 2) дубоніс (пташка) («Російсько-український словник» за ред. А. Кримського й С. Єфремова).

---

¹¹ Чучка П. Прізвища закарпатських українців ... – С. 645–646.

¹² Там само. – С. 542.

¹³ Редько Ю. Сучасні українські прізвища ... – С. 23.

¹⁴ Там само. – С. 12.

На два варіанти походження антропоніма *Кияк* натрапляємо в праці П. Чучки: 1) від місцевого українського апелятива *кияк* – «палиця», «дрючок» чи його словацького діалектного відповідника *kujak*; 2) від антропоніма Кий + -ак¹⁵. Однак у «Словарі...» Б. Грінченка та «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова ця лексема є варіантом до слова *кях*, яке має інші значення – «качан кукурудзи», «волоть проса» та «рогіз вузьколистий» (останнє значення зареєстровано лише в «Словарі...» Б. Грінченка).

Мовознавець подає також три можливих трактування прізвища *Марчук*: 1) від антропоніма Марко + -юк; 2) від розмовного жіночого імені Марька + -юк; 3) від українського діалектного *марчук* – «щеня, яке народилось у марті, тобто в березні»¹⁶. Останнє значення зафіксовано в «Словарі...» Б. Грінченка. А ось у «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова слово має дещо ширшу семантику – це будь-хто, хто народився в березні. Підтвердженням цього є цитата про курчат-марчуків.

Три ймовірних варіанти походження наведено й до прізвища *Липко*: 1) фонетична видозміна південнослов'янського імені *Лепко*; 2) морфологічна зміна прізвища *Липка*; 3) здрібніло-пестливе ім'я *Липко*

---

¹⁵ Чучка П. Прізвища закарпатських українців ... – С. 263–264.

¹⁶ Там само. – С. 367–368.

від *Филипко*¹⁷. У «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова натрапляємо на загальну назву *липка* зі значенням «той, хто любить липнути, чіплятися до когось, набридати; причеплива людина, причепа».

Зрозуміло, що, звичайно ж, не всі значення поданих у довіднику загальних назв доречно розглядати як імовірні основи творення антропонімів. Скажімо, сумнівно, наприклад, що прізвище *Толочій* походить від зафіксованого в «Російсько-українському словнику» за ред. А. Кримського й С. Єфремова іменника *толочій* – технічного терміна на позначення частини механізму, яку в сучасній українській мові називають словом «поршень». Так само малоімовірним видається походження прізвища *Гориль* від загальної назви *гориль* зі значенням «самець горили». Сумніви закрадаються вже хоча б тому, що субстантив жіночого роду «горила» було запозичено приблизно в другій половині XIX ст. Прізвища ж, як уже було згадано, сформувалися й закріпилися за простими українцями дещо раніше.

Головне завдання праці – насамперед виявити забуті чи маловідомі слова, що дотепер збереглися в мові лише як власні назви осіб і дослідити їхні значення¹⁸ в розглянутих словниках.

---

¹⁷ Там само. – С. 339.

¹⁸ Зауважимо, що значення деяких невідомих українських слів допомогли з'ясувати російські відповідники, зафіксовані насамперед у «Толковому словаре живаго великорускаго языка» В. Даля (<http://slovardalja.net/>).

Однак, зважаючи на чималу кількість лексем, подані тлумачення до яких навряд чи могли стати мотиваційною основою для прізвищ, до словника-довідника укладено невеликий додаток. У ньому зафіксовано значення деяких реєстрових слів з інших лексикографічних джерел, які з високим ступенем імовірності могли послужити твірною базою для індивідуального прізвиська людини, що згодом закріпилося в статусі спадкового прізвища. До частини одиниць подано коментарі про можливі трансформації власної назви¹⁹.

Досягнення сучасної української лексикографії, зокрема історичної, та публікації лексикографічних пам'яток дають змогу доповнити значення, подані в словниках початку ХХ ст., тими, що є переконливішими, щоб бути основами для творення прізвищ. Для додаткового аналізу основ прізвищевих назв залучені: «Етимологічний словник української мови» в 7-ми томах (1982–2012 рр.), «Словник української мови» (1838–1843 рр.) П. Білецького-Носенка (підготовлений до друку В. Німчуком і вперше виданий у 1966 році в серії «Пам'ятки української мови»), багатотомний «Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.», випуск якого розпочато у Львові 1994 року тощо.²⁰

---

¹⁹ Слів, різні варіанти походження яких уже розглянуто у вступі, у додатку не подаємо.

²⁰ Повний перелік додаткових джерел міститься в списку умовних скорочень.

Отже, з'ясування етимології деяких прізвищевих назв не завжди є таким простим завданням, як може видатися на перший погляд. Нерідко побутують різні версії творення того самого антропоніма. Російсько-українські перекладні словники початку ХХ ст., що є невичерпною скарбницею пізнання багатства нашої мови, безперечно, стануть у пригоді тим, кого цікавить походження українських прізвищ.

Мотиваційні зв'язки розглянутої апелятивної лексики та антропонімів можуть і надалі бути предметом досліджень етимологів та ономастів²¹.

---

²¹ Варто зауважити, що з'ясування мотиваційної основи українських прізвищевих назв та історія їх формування були предметом наукових розвідок (дисертацій, монографій, словників) таких українських мовознавців, як-от: *Чучка П. П.* («Антропонімія Закарпаття», 1970 р.; уже згадана фундаментальна праця «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник», 2005 р.), *Тарновецька (Ткач) Л. О.* («Становлення українських прізвищ Буковинської Наддністрянщини (на матеріалі „ревських сказок” першої половини ХІХ ст.)», 1990 р.), *Єфименко І. В.* («Українські прізвищеві назви ХVІ ст.», 2001, 2003 р.), *Фаріон І. Д.* («Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини наприкінці ХVІІІ – початку ХІХ століття (з етимологічним словником)», 2001 р.), *Кравченко Л. О.* («Прізвища Лубенщини», 2004 р.) та багато ін.

ПРО СЛОВНИК-ДОВІДНИК І ЙОГО СТРУКТУРУ

У словнику подано відібрані з трьох перекладних лексикографічних праць («Словник московсько-український» (1918 р.) В. Дубровського, «Російсько-український словник» (1918 р.) С. Іваницького й Ф. Шумлянського, «Російсько-український словник» (1924–1933 рр.) за редакцією А. Кримського й С. Єфремова) слова, що нині функціонують у мові, напевно, лише як прізвищеві найменування. Також зафіксовано одиниці, що в аналізованих джерелах мають інші (ніж тепер) значення.

Уведено до реєстру й невелику кількість невідомих чи маловідомих слів, які з найбільших нинішніх загальномовних лексикографічних джерел містяться лише у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (2005 р.) за редакцією В. Бусла. Більшість цих слів, за нашими спостереженнями, запозичено з праць початку ХХ ст. (насамперед зі «Словаря...» Б. Грінченка) і переважно зафіксовано з обмежувальними ремарками (*діал.* – діалектне слово; *зах.* – західноукраїнське слово та ін.).

Назви в пропонованому довіднику подано за алфавітом із короткими тлумаченнями. Біля всіх реєстрових одиниць зазначено кількість словників, у яких їх виявлено. Тут беремо до уваги й «Словарь...» Б. Грінченка.

Якщо в різних працях слово має неоднакове значення, то в дужках зазначаємо джерело.

Наприклад:

Жи́тник 4 – 1) жук (Д, ІШ, Гр. і ВТССУМ); 2) польова миша (КЄ); 3) житній пряник (КЄ); 4) людина, селянин (Гр.).

Якщо в сучасних словниках (або у ВТССУМ) слово має іншу семантику, то фіксуємо і її:

Іко́нник 1 – той, хто продає ікони; ВТССУМ – іконописець.

Поді́льник 1 – розподільник (людина, яка розподіляє що-небудь); сучасні словники – прилад.

Реєстрове слово, що має однакове значення з якимось іншим, оформлюється як відсилкове:

Загу́дник 1 *див. Гуде́бник*

Відмінність або варіантність у написанні прізвищ подаємо так:

Бі́ра 1 [у прізвищах також з «і» – Біра] – овеча шапка, бирка.

Гвіздя́р* 2 [у прізвищах з «о» – Гвоздя́р] – майстер, що виробляє гвіздки.

Фонетичні варіанти слова, зафіксовані в тому самому джерелі, оформлено так:

Дру[ю]чі́ло 1 – великий дрючок, дубець.

У різних словниках:

Швига́р 1 і **Швига́р** 1 – кінець батого, нагайки.

Так само (через «і») подаємо, якщо слова відрізняються й значеннями:

Мотали́га 1 [у прізвищах із «г» – Моталига] – марнотрат, тринькало і **Мотали́га** 1 – шахрай, махляр.

Біля частини слів є позначки (* і **), які вказують на те, що:

* – є або можуть бути й інші версії походження тотожного за фонетичною будовою прізвища;

** – наведені значення є малоймовірними, щоб вони могли послужити основою для антропонімів. Етимологія прізвищ потребує подальшого дослідження.

Коментарі з можливими варіантами походження слів-антропонімів, при яких є умовні позначки (зірочки) містяться в додатку до словника.

Заздалегідь перепрошуємо носіїв рідкісних прізвищ, оскільки відповідних лексем може не бути в реєстрі словника-довідника через брак інформації про них у сучасних джерелах²².

Сподіваємося, що пропонована праця стане корисною не лише фахівцям, а й усім шанувальникам рідного слова.

---

²² Наявність слів-прізвищ підтверджено інформацією, розміщеною на різних інтернет-ресурсах (електронна база жителів України, наукові й навчальні праці, юридичні тексти, декларації чиновників тощо). Частина антропонімів міститься також у спеціальних лексикографічних працях, зокрема в «Словнику прізвищ жителів Корсунщини» (2016 р.) Л. М. Томіленко.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ДЛЯ СЛОВНИКА-ДОВІДНИКА:

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005.

Гр. – Грінченко Б. Д. Словарь української мови: В 4 т. – К., 1907–1909.

Д – Дубровський В. Словник московсько-український. – К., 1918.

ІШ – Іваницький С., Шумлянський Ф. Російсько-український словник: В 2 т. – Вінниця, 1918.

КС – Російсько-український словник: В 4 т. / За ред. А. Кримського і С. Єфремова. – К., 1924–1933. – Т. 1–3.

ДЛЯ ДОДАТКА:

Б-Н – Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. В. В. Німчук. – К., 1966.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / За ред. О. С. Мельничука. – К., 1982–2012.

ІЕС – Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. – Львів, 2005.

ІСУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів, 1994–2017. – Вип. 1–17.

Яв. – Яворницький Д. І. Словник української мови. – Катеринослав, 1920. – Т. 1.

А

А́г[г]рест 2 – агрус.

Аргáт 2 – 1) наймит (Гр., Д); 2) волоцюга (Гр.); ВТССУМ та інші джерела – козак у Запорізькій Січі 18 ст., який наймитував на Запоріжжі, у Криму, Молдавії.

Б

Ба́вник* 1 – бавовна, бавовник.

Багати́ренко 1 – син багача.

Базалі́й 1 – незграбна людина; вайло.

Байдала́ 1 – ледар.

Ба́йдич 1 *див.* **Байдала́**.

Бала́ш 2 – піскувата залізна руда.

Баля́р 1 – тесляр, що обробляє балки.

Бамбу́за* 1 – бамбук.

Ба́на* 1 – частина молота.

Барда́ш 1 – велика сокира (і ВТССУМ).

Басу́н* 1 – кінь який басує, скаче, біжить га-лопом.

Бату́сь 2 – татусь.

Бгач 1 – той, хто бгає, мене що-небудь.

Бе́дрик 3 – сонечко (жучок).

Безі́менко 2 – неназваний, без імені.

Безно́сик 1 – безносий.

Безсо́нько 2 – той, кому ночами не спиться.

Берна́к 1 – палиця з гаком для ловіння овець.

Беса́га 1 – ранець.

Бех 4 – 1) віха, цикута (рослина); 2) різновид бешихи (хвороби) (Гр., ІШ); сучасні словники – вигук (від дієслів «бехнути» і «бехнутися»).

Бинда́р 1 – стрічка.

Біра 1 [у прізвищах також з «і» – Біра] – овеча шапка, бирка.

Біла́ш 2 – 1) хтось білявий і *див.* **Біла́шко** (КЄ); 2) білий хліб (Гр. і ВТССУМ).

Біла́шко 1 – хтось білої масті.

Бі́лик 3 – 1) кушнірський інструмент (ніж) (і ВТССУМ); 2) самець білки (Гр. і ВТС-СУМ).

Білоборо́дько 1 – хтось із білою бородою; білобородий.

Біло́ру́к 1 – білоручка.

Біло́ру́ченко 1 *див.* **Біло́ру́к**.

Біля́вець 2 – білявий, блондин.

Близня́к 2 – близнюк.

Бліха́р 2 – білильник.

Бо́вкало 3 – 1) нерозумний балакун, базікало; 2) било у дзвоні (і сучасні словники); сучасні словники – калатало.

Бовто́к 1 *див.* **Бовтю́к**.

Бовту́ха 1 – сорт дині.

Бовтіюк 3 – зіпсоване засиджене яйце; бов-
тун.

Богатирчу́к 1 – малий богатир.

Боголю́б 1 – той, хто любить Бога; боголю-
бець.

Богонос́ 1 – той, хто несе ікону в процесії.

Бодра́к 1 – молодець (дужий хлопець).

Божу́ха 1 – людина, яка часто божиться.

Бозіу́н 1 – святоша.

Болот́ник 2 – 1) той, що водиться в боло-
ті (КЄ); 2) багно (рослина).

Больбу́т 1 – буркотун.

Борик* 2 – невеликий бір.

Боричок* 1 *див. Борик.*

Боса́к 1 – боса людина або босяк.

Босові́к 2 – черевик, який надівають на босу
ногу.

Боти́на 1 – полуботок.

Бочка́р* 1 – той, хто вичищає вигрібні ями.

Бо[у]чу́ля 3 – корова з товстим черевом або
білими боками (Гр., Д); корова (ІШ; у
ВТССУМ – лише «бочуля»).

Боя́к 1 – боець.

Бояре́нко 1 – син боярина.

Боярчу́к 1 *див. Бояре́нко.*

Браве́ць 1 – бравий, відважний, завзятий чоловік.

Брента́ль 2 – бретналь (різновид цвяха).

Бре́ус 2 – неповоротка людина.

Бреха́р 1 – брехун.

Брешко́ 4 – 1) *див.* **Бреха́р** (і сучасні словники); 2) собака, який гавкає (Гр.).

Бри́ло 1 – брила, грудка.

Бриля́к* 1 – моласа (гірські породи).

Брова́ч 2 – хтось бровастий; бровань.

Бруха́ч 1 – пузань, черевань.

Бубу́н 1 *див.* **Бо́льбут**.

Бува́йло 1 – бувалець.

Буди́мко* 1 – про півня (який будить рано).

Бузні́к 4 – 1) бузина трав'яниста (Д, ІШ, КЄ); 2) бузинові зарості (Гр., КЄ і сучасні словники); 3) бузковий гай (ІШ).

Бу́йник 1 – забіяка, задирака.

Бульба́к 1 – бульба (рос. клубень).

Бу́льбах 1 – бульбашка.

Бунду́к 1 – похмура, понура людина.

Буня́к 2 – джміль (і ВТССУМ).

Бурбу́ля 1 – гуля.

Бурунчу́к 1 – буркун (рослина).

Бу́тир 1 – торбина робітника на рибних заводах.

Бúтор 1 – бутовий камінь.

Бúхтя 1 – товстун.

Бúцик 3 – 1) пуп'янок (КЄ); 2) опецьок (дитина) (КЄ); 3) борошняний виріб, смажений на олії; коржик (Гр., ІШ і сучасні словники).

Буцько́ 1 – той, хто любить битися, буцатися.

В

Ва́бник 2 – той, хто приманює, вабить тварин на полюванні.

Ва́жник 2 – той, хто важить що-небудь; вагар.

Ва́нник* 1 – конвалія.

Ва́ріха 1 – куховарка.

Васа́га 1 – васаг (віз).

Ве́врик 2 – білка (і ВТССУМ).

Велика́нь 1 – велетень, велет.

Ве́нгер 1 – угорець.

Верескля́ 1 – пискля (дитина).

Верещу́к 1 – жеребець.

Верті́голова 2 – 1) вітрогонка, шалапутка (про дівчину) (КЄ); 2) той, хто має звичку вертіти головою (Гр. і ВТССУМ).

Верті́льник 1 – той, хто свердлить щось;
свердляр.

Вивола́нець 1 – вигнанець.

Вів'ю́рка 1 – вивірка, білка.

Виго́нець 1 – той, хто виганяє кого-небудь.

Ві́гор 1 – вигорілий ліс.

Вілі́ток 1 – пташеня, яке вже може літати (і
ВТССУМ).

Вислоу́х 1 – хтось капловухий.

Ві́хват 2 – 1) витяг, уривок, цитата; 2) ма-
нера, звичка (КЄ); 3) вихоплення (КЄ);
ВТССУМ – вибух обурення.

Ві́хвате́нь 1 – вискочка, вискочень;
ВТССУМ – перепічка.

Ві́бла** 1 – вобла (риба).

Ві́всію́к 2 – рослина: 1) грястиця збірна;
2) костриця.

Ві́зничу́к 1 – хлопчик-візник (фурман).

Ві́трове́ць 1 – флюгер.

Ві́хор 2 – 1) вихор, буревій; 2) вихор (пасмо
волосся, яке стирчить догори) (ІШ).

Вовня́р 1 – той, хто робить вироби з вовни.

Водові́з 2 – 1) той, хто возить воду; водовоз;
2) кінь, який возить воду (КЄ).

Водя́к 1 – наплавний або водяний млин.

Водя́н 1 – водяний жук (і ВТССУМ).

Вола́р 1 – пастух волів; воляр, воловик (і ВТССУМ).

Волова́р 1 *див.* **Вола́р**.

Волоха́нь 1 – хтось волохатий або з волохатими ногами.

Волько́ 2 – зменшена назва вола (Н. в. – воло).

Вороті́ло 3 – 1) частина ткацького верстата; 2) палиця, якою повертають крила вітряка (Гр., ІШ і сучасні словники); 3) частина токарного верстата (Гр.).

Ворошо́к 1 – купка чого-небудь.

Восьма́к 1 – восьма частина чого-небудь.

Вошу́н 1 – той, у кого є воші; вошивець.

Вуса́ль 1 – той, у кого довгі вуса; вусань.

Г

Га́бік 1 – котелок (капелюх).

Гада́йло 1 – той, хто багато думає (гадає).

Гадчі́на 1 – думка, гадка.

Гаду́н* 2 – очиток звичайний, заяча капуста (рослина).

Гайдарчу́к 1 – пастушок, який пасе овець.

Гала́нець* 2 – франт.

Гала́нько 1 – бідняк, безштанько.

Га́лда* 2 – насип із пустих порід, шлаку і т. ін., утворений під час розроблення родовищ корисних копалин; відвал.

Гальма́н 1 – галмей, каламін; цинкова руда.

Га́мар* 1 – виплавлення, виплавка.

Гамаре́ць* 1 – щось, виплавлене; виплавок, витопок.

Гане́бник 1 – той, хто гудить, ганить кого-, що-небудь; огудник.

Г[г]а́нжа 4 – вада і **Ганжа́**** 1 – денатурат.

Ганча́р 2 – 1) гончар; 2) плаун булавоподібний (рослина) (КЄ).

Гарматі́й 3 – гармаш, пушкар (і ВТССУМ).

Гвардія́к 1 – гвардієць.

Гвіздя́р* 2 [у прізвищах з «о» – Гвоздя́р] – майстер, що виробляє гвіздки.

Г(г)ду́ля* 2 – айва.

Ге́вало 1 – груба, нерозумна людина; гевал, бовдур.

Гелéтка 1 – дійничка.

Гелóт 1 – ілот, невільник (ВТССУМ подає у множині – гелоти).

Гереті́к 1 – єретик.

Гинду́с 1 – індус.

Гіркало 1 – той, хто гиркає, бурчить.

Гі́рня 1 – каменяря, каменоломня.

Гладі́рь 1 [у прізвищах також без «ь» – Гладир] – гладка людина; гладун.

Гладі́й 3 – 1) той, хто вигладжує, вирівнює що-небудь (КЄ); 2) інструмент колісників (Гр., ІШ і ВТССУМ); 3) шевське знаряддя – клесачка (КЄ).

Гладу́нчик 1 – пузанчик, череванчик (про дитину).

Глиня́к 1 – 1) глинище; 2) наглинок; 3) пеліт (глиниста осадова порода); ВТССУМ – алюміній.

Гло́ба 4 – 1) залізний клин (і ВТССУМ); 2) тягар, клопіт; 3) зігнуте від природи дерево (Гр. і ВТССУМ).

Глуха́н* 1 – глухар (птах).

Глуша́н 2 – глуха людина (і ВТССУМ).

Глушеня́ 1 – пташеня глухаря.

Гнилю́к 2 – 1) шматок гнилого дерева; 2) можливо, про кволу, мляву чи вкриту ранами людину.

Гниля́к 2 – 1) гнилий плід (КЄ); 2) зогнила рослина (Гр. і ВТССУМ).

Гніда́ш 1 – гнідий кінь.

Гнізда́р 1 – пташеня, яке ще не вилітало з гнізда.

Гноянні́к 1 – віз для вивезення гною.

Годóваник 1 – годованець.
Голеня́ 1 – безпере (голе) пташеня.
Голоборóдько – безборода людина.
Голова́рь 1 – 1) ватажок; 2) верхній одвірок.
Голо́дник 1 *див. Голоднѣк*.
Голоднѣк 1 – той, хто не має чого їсти, голодує.
Голотва́ 1 – голота (убогі люди).
Голоцу́ц 1 – пташеня, яке щойно вилупилося.
Гоме́ла* 1 – омела (рослина).
Гомоні́уха 1 – та, яка любить погомоніти, поговорити.
Горбу́ля 1 – та, яка має горб; горбата.
Горі́ль** 1 – горила-самець.
Горгóпа 1 – велика гладка людина (жінка); гергепа.
Горличу́к 1 – самець горлиці.
Горобѣ́й 3 – горобець (і ВТССУМ).
Горобѣ́ль 3 *див. Горобѣ́й*.
Горобѣ́йко 3 – горобець, горобчик.
Горопа́с 1 – горопаха, бідолаха.
Горохові́к* 1 – гороховий камінь.
Горя́нець 1 – горянин.
Граба́рник 1 – землекоп, грабар.
Гребенні́к 1 – гребінник (рослина).

Греді́ль 1 – частина плуга; гряді́ль.

Гре́чик 1 – грек.

Грі́мач 2 – непривітна або буркотлива людина.

Гріша́к 1 – назва грішника.

Гроба́рник** 1 – могильник (жук).

Грошові́к 1 – грошовита людина.

Гру́бар 1 – муляр, пічник.

Губа́ль 1 – людина з великими губами; губань.

Губа́ч 3 *див. Губа́ль.*

Гуде́бник* 1 *див. Гане́бник.*

Гуда́ч 1 – музі́ка, музикант.

Гуді́й 2 – 1) *див. Гуду́н*; 2) той, хто гудить, ганить кого-, що-небудь; огудник.

Гуду́н 1 – той, хто гуде; грає на гудку.

Гукáйло 1 – заспі́увач під час виконання якоїсь роботи.

Гу́ндзя 1 – той, хто говорить нерозбі́рливо, уні́с; гугнявий.

Гу́нка 1 *див. Гу́ндзя*; ВТССУМ – жі́нка з племені гу́нів.

Гу́рик** 1 – косе долото.

Гуртові́к 2 – 1) гурті́вник (погонич худоби) (КЄ); 2) очевидно, той, хто продає худобу (ІШ); сучасні словники – той, хто займається гуртовою торгівлею.

Гуся́р 3 – 1) пастух гусей; 2) гусак-гермафродит (Гр.).

Г²³

Га́бінет 1 – ка́бінет.

Га́джу́ла 1 – гнойовик (жук).

Га́дзу́ла 1 *див.* **Га́джу́ла**.

Гді́ра 1 – буркотлива людина.

Го́го́дза 1 – брусниця.

Го́лда 1 – балда, блазень.

Го́льк 1 – ковток.

Го́ргу́ля 1 – гуля.

Г[г]ришпа́н 3 – мідянка (фарба).

Гру́ця 1 – ячмінна каша з горохом.

Гу́гель 1 – крендель (борошняний виріб).

Гудз 3 – 1) кремезна людина (ІШ); 2) гуля (Гр., КЄ і сучасні словники); 3) вузол (Гр., ІШ і сучасні словники); 4) гудзик (Гр. і сучасні словники).

---

²³ Усі сучасні однойменні прізвища зафіксовано з літерою «Г».

Гудзі́й 1 – той, хто робить або продає гудзи-
ки; гудзикар.

Гудзо́к 1 *див.* **Гудз** 1).

Д

Даре́ць 1 – дарувальник.

Дармобі́т 1 – нероба, ледащо; **ВТССУМ** –
гулящий, гультай.

Двору́чко 1 – дворукий.

Деме́н* 1 – стерно.

Де́рба 2 – дерен (трава) (і **ВТССУМ**).

Деричу́к* 1 – забіяка.

Деруне́ць 1 – жартівлива назва міцного тю-
тюну.

Десяти́нник 1 – церковна особа на Русі, яка
спочатку збирала десятину, а пізніше керу-
вала невеликою церковно-адміністратив-
ною одиницею.

Джеджо́ра 2 – сойка (і **ВТССУМ**).

Дженджо́ра* 1 – маневр.

Джига́йло 1 – залізний стрижень для пропа-
лювання дірок, випікання чого-небудь;
жигало.

Дзвоня́к 1 – частина обода.

Дзе́нгель 3 – дягель (фонетичний варіант, ха-
рактерний для польської мови).

Дзик* 1 – дзвяк, брязк.

Дивéсник 1 – диwak, химерник.

Дика́нь 1 – дикун.

Дикúша 2 – гірчак зміїний (рослина); сучасні джерела – різновид тетерука.

Димка́р 1 – майстер, який набиває малюнок на полотно.

Ді́нда 2 – швендя, швендяло (той, хто вештається без діла).

Директорéнко 1 – син директора.

Ді́шник 1 – дихальне горло, трахея.

Дияконéнко 1 – син диякона.

Дівчу́к 2 – 1) жартівлива назва дівчинки; 2) бабій, ловелас (ІІІ).

Дідора́ 1 – збільшена назва діда.

Діду́р 1 *див.* **Дідора́.**

Довба́ль 1 *див.* **Дя́тель.**

Довба́р 1 – довбальник (той, хто довбе що-небудь).

Довбі́ло 1 – 1) долото; 2) той, хто все зубрить.

Довбоні́с 1 – дубоніс (пташка).

Довге́ло 1 – хтось високий на зріст.

Довге́ля 1 – довготелеса людина.

Довгову́с 2 – той, у кого довгі вуса; довговусий.

Довгорук 1 – хтось довгорукий.

Довгоручко 1 *див.* **Довгорук**.

Довгуля 1 – висока міцна жінка.

Докучайло 1 – той, хто докучає, набридає.

Домар 2 – 1) домовальник, домосід; 2) той, хто піклується про домашнє господарство; домовода (ІІІ); ВТССУМ – господар дому.

Домовяк 1 – домовик.

Дончик 2 – зменшена назва донського козака.

Дощівник 1 – дощовик (плащ).

Доюн 3 – 1) глитай, жмикрут (ІІІ, КЄ); 2) надій, удій (Гр.).

Драба 1 – переносна драбина.

Драбан 1 – драбант (охоронець).

Дриз 2 – хмиз (і ВТССУМ).

Дружник 2 – 1) дружинник у князівській дружині (Д); 2) охоронець, сердюк (ІІІ).

Друзь 2 – друг (і ВТССУМ).

Дру[ю]чіло 1 – великий дрючок, дубець.

Дряпун 1 – той, хто дряпає (шкрябає) або дряпається (шкрябається).

Дубар 1 – 1) великий дуб (і ВТССУМ); 2) непохитна, суворя людина.

Дуб'янець 1 – личак із дубленої шкіри.

Дуга́р 1 – майстер, який виготовляв дуги.

Дуда́к 1 – дрохва (птах) (і ВТССУМ).

Дуде́ць 1 – той, хто грає на волинці.

Дужа́к 4 – дужа, сильна людина
(і ВТССУМ).

Ду́майло 1 – жартівлива назва того, хто думає.

Дума́ч 1 – мислитель.

Дуплі́й 1 – дуплисте дерево.

Ду́рас 1 – йолоп, дурень.

Дурба́ 1 – збільшено-зневажлива назва дурня; дурило.

Душа́р 1 – душитель.

Дую́н 1 – хабар.

Дядю́ра 1 – згрубіла назва дядька.

Дяте́ль 1 – дятел.

Дячи́ло 1 – збільшена форма слова «дяк».

Є

Єдна́ч* 2 – 1) той, хто єднає, поєднує кого-, що-небудь (ІІІ); 2) застаріла назва того, хто наймає на роботу; підрядник (Д).

Ж

Жа́бинець 2 – жовтець (рослина).

Жа́гель 2 – вітрило.

Жада́к 1 – 1) жадібна, скупа людина; 2) спра-
гла чогось людина.

Жа́йворо́нок 3 – жайворонок.

Жакове́ць 1 – грабіжник.

Жба́нчик 2 – жбаник, дзбаник (глекоподібна
посудина).

Жебру́н 1 – набридливий прохач.

Жело́ 1 – гостра частина голки; жало.

Жениха́йло 1 – ловелас, бабій.

Жига́н 1 – спритна, хитра людина.

Жи́льник* 2 – жилавий понеділок (перший
день Великого посту).

Жинта́рь 1 – янтар, бурштин.

Жистя́к 1 – туя західна.

Жи́тник 4 – 1) жук (Д, ІШ, Гр. і ВТССУМ);
2) польова миша (КЄ); 3) житній пря-
ник (КЄ); 4) людина, селянин (Гр.).

Жма́йло 1 – замазура.

Жмак 3 – 1) оберемок, жмут (Гр., Д і
ВТССУМ); 2) поплавок рибальської сі-
ті (КЄ).

Жмуд* 1 – бевзь, бевзень, бовдур.

Жмук 1 – жмут, пачка, в'язка.

Жму́рій 1 – той, хто жмуриться (примружує
очі).

Жмурко́ 3 *див. Жму́рій.*

Жо́вник 2 – частуха звичайна (рослина).

Жорня́к* 1 – пісковик (гірська порода).

Жубр 1 *див. Зу́бер.*

Жува́ка 1 – про того, хто постійно жує.

Жупа́нник – той, хто виготовляв жупани.

Жура́н 1 – таволга (рослина).

З

Забіга́йло 3 – підлесник, облесник
(і ВТССУМ).

Забо́рець 1 – загарбник.

Заверта́йло 3 – той, хто каструє тварин
(і ВТССУМ).

Зави́н 2 – завивання, обвивання.

Заганя́ч 1 – той, хто заганяє кого-небудь (не
на полюванні).

Загина́йло 1 – той, хто вживає грубі, непри-
стойні слова; ВТССУМ – той, хто щось за-
гинає.

Загребáйло 1 – той, хто забирає, загібає все
собі.

Задоро́жній 1 [у прізвищах також з «и» –
Задорожний] – той, хто живе за дорогою.

Задьо́ра 2 – 1) задирака (і сучасні словники);
2) задирка на пальці (КЄ).

Зайко́ 2 – зменшена назва зайця; зайчатко, зайченятко.

Закравáч 1 – закрійник.

Закрі́тка* 1 – заклеєний по краях лист.

Закру́тник 1 – імовірно, найменування того, хто закручує, загинає що-небудь.

За́купець 2 – закупник.

Зали́вач 1 – той, хто заливає щось; заливальник.

Зали́за 1 – гладенько зачесана (зализана) людина.

Зали́па* 1 – щось наклеєне (наліплене).

Замерзля́к* 1 – бурулька.

Замóра 1 – заморювання голодом, роботою і т. ін.

Заму́ла 1 – місце в річці, ставку, занесене мулом.

Зано́ра 1 – задирка на дошці.

Запряга́йло 1 – той, хто запрягає тварин.

Заре́ченець* 1 – той, хто склав зарік (дав обіцянку не робити чого-небудь).

За́сід 1 – присід.

Заста́вець* 1 – заручник.

Застьо́ба 1 – застібка.

Зася́дько 1 – людина, яка довго де-небудь засиджується.

Захо́дько 1 – заходжий, чужинець.

Зашива́йло 1 – той, хто зашиває що-небудь.

Зерня́к 1 – зернівка (плід злаків).

Змерзлю́к 2 – той, хто мерзне; мерзляк.

Змі́йовець 1 – 1) змійовик (мінерал); 2) металевий медальйон.

Знайду́шка 1 [прізвище – Знайдушко] – знайда (підкинута дитина, яку знайшли).

Золя́р 1 – той, хто продає золу.

Зуба́ха 1 *див.* **Зуба́ч**.

Зуба́ч 2 – той, у кого великі зуби; зубатий.

Зу́бер 1 – зубр.

Зубі́й 1 – той, хто зубить (вирубує зубці або робить насічки).

Зубча́к** 1 – різновид столярного струга.

Зятько́ 2 – зменшена форма слова «зять»; зятьок.

I

Іко́нник 1 – той, хто продає ікони; ВТССУМ – іконописець.

Іма́нець 1 – ловець.

Імбри́к 1 [у прізвищах також із другою «і» – Імбрік] – застаріла назва чайника.

Ї[і]риця 3 – 1) пташка, яка повернулася з теплих країв (Гр., КЄ); 2) тритон (Гр., Д); 3) карга (Гр., Д).

Ї

Їда́к 2 – 1) їдець (і сучасні словники); 2) жар-тівлива назва зуба (КЄ).

Їжу́к 1 [у прізвищах також з «і» – Їжук] – їжак.

К

Кабарди́н 1 – кабардинець.

Кабро́ 1 – груба, неосвічена людина.

Ка́бушка 1 – маківка, тім'я.

Кава́рник 1 – власник кав'ярні.

Кава́с 1 – жандарм, поліцейський у Туреччині.

Ка́дов 1 – велика діжка.

Каза́нник 1 – майстер із виготовлення металевих виробів.

Казе́нець 1 – казенний селянин (селянин-кріпак, що належав державі, а не поміщикові).

Казноді́й 1 – проповідник.

Кале́ник 2 – 1) хліб із калиновими ягодами (Гр.); 2) дубоніс (пташка) (КЄ).

Калинець 1 — плодова кісточка.

Калмук 1 — калмик.

Калугер 1 — монах.

Камардін* 1 — простонародна назва камердинера.

Камізіля 1 — одяг без рукавів; камізелька, курчина.

Капканник 1 — майстер із виготовлення капканів.

Каплан 1 — капелан.

Каплій 1 — п'яниця.

Капустяник* 1 — город із капустою.

Караванець 1 — той, хто супроводжує караван.

Карбун 1 — батіг, нагайка.

Кардач 1 — робітник на суконній фабриці.

Карлюк 1 — карлик.

Карманець 1 — зменшена назва кармана; кишенька.

Картач 2 — 1) гільза; **2)** батіг (ІІІ).

Картинник 1 — продавець картин.

Каряка 1 — людина з ушкодженими частинами тіла; каліка.

Кацапуз 1 — глузлива або зневажлива назва росіянина.

Квасик 1 — конюшина.

Квич 1 — дрізд.

Кво́ка 1 — квочка, квоктуха.

Ке́льбух 2 — тельбух.

Ке́ренець 1 — ймовірно, житель Керенська — сучасного Вадинська (Росія).

Кі́бель** 1 — тюремний туалет.

Кі́рш 1 — вишнева горілка.

Кі́стер 1 — причетник у лютеран.

Кі́стра 1 — костриця (частина стебла конопель, льону).

Клапо[в]у́х 1 — бевзень, телепень.

Клек* 1 — жаб'яча ікра.

Кле́рик 1 — клірик (церковний служитель).

Клі́кач 1 — гучок (учасник облави на полюванні).

Клі́мець* 1 — один із різновидів голубів (голуб-синяк).

Клі́ша 2 — клишонога людина.

Клі́опа 1 — товкач (у ступі).

Клю́цка 1 — маленька галушка.

Кмі́та 2 — той, хто все помічає; спостережливий або кмітливий.

Книше́вич 1 — син духовної особи, попович.

Княже́нко 1 — син князя; князенко.

Ковалі́шин 1 — належний ковалисі (у прізвищі, очевидно, що син ковалихи).

Кóванець 1 – оздоба з кутого металу.

Кóвба 1 – неповоротка людина.

Кóвба́нь 2 – яма з водою, болотом; ковбаня.

Кóвдря 1 – ковдра.

Ковелá* 1 – бондарський інструмент для згинання обручів.

Ковéрник 1 – майстер із виготовлення килимів; килимар, килимник.

Кóвзаль 1 – той, хто катається на ковзанах.

Ковза́р 1 *див. Кóвзаль.*

Кові́ка* 1 – кома (розділовий знак).

Кóвмір 2 – комір.

Ково́дник 1 – хребет.

Кодо́льник 1 – робітник (рос. работающий с нагалу; нагальщик).

Кожу́ріна 1 – оболонка, шкурка.

Козирéць* 1 – козир (у картах).

Кокóта 1 – утриманка, повія.

Колодні́як* 1 – будівельні зрубані дерева.

Коло́дяжник 1 – колодязник (той, хто копає й ремонтує колодязі).

Коломі́єць 2 [у прізвищах також з «і» – Коломієць] – 1) добувач солі; 2) житель Коломийського округу (Гр.).

Кóлотов 3 – 1) колотівка (Гр., Д); 2) діалектна назва водяного млина (КЄ).

Колпи́к 1 – колпиця (пташка).

Колу́н 2 – 1) людина, яка коле (рубляє) дрова (КЄ); 2) різновид сокири (ІІІ і сучасні словники).

Колупа́йло 1 – 1) очевидно, жартівлива того, хто копає що-небудь; 2) той, хто повільно щось робить, мнеться.

Кольма́н 1 – носар (різновид йоржа).

Колю́га* 1 – рослина, що нагадує будяк (від-касник звичайний).

Колю́ка 1 *див.* **Колю́га.**

Комаре́ць 1 – зменшена назва комара.

Комарчу́к 1 *див.* **Комаре́ць.**

Комі́нник 2 – 1) вершник, комонник (КЄ); 2) сажотрус, коминар (ІІІ).

Контю́х* 1 – сліпа кишка.

Коня́к 1 – кінський послід, гній.

Копа́йло* 1 *див.* **Колупа́йло.**

Копа́к – копичка (сіна, соломи).

Копа́н 1 – грубий, різкий удар ногою, колінням; стусан.

Копі́ло* 2 – дерев'яне знаряддя для виготовлення взуття; копил.

Копило́к* 1 – зменшена назва копила; копилець.

Копилю́к* 1 *див.* **Копило́к.**

Копітько́ 1 – копітка людина.

Копоту́н 2 – млявий, повільний, маруда.

Кореня́к 1 – 1) коренастий, кремезний чоловік; 2) кореневище.

Корі́сько 1 – збільшена назва кори.

Корі́тник 1 [у прізвищах також з «і» – Коритнік] – майстер із виготовлення корит.

Коровáйник 1 – 1) той, хто пече або продає короваї; 2) той, хто носить коровай на весіллі; 3) посуд для короваю.

Коростіве́ць 1 – хворий на коросту.

Корча́нь 1 – дерева з викривленими стовбурами або щось криве.

Коря́ка* 1 – сук.

Косе́ць 2 – 1) косе, бокове вітрило; 2) той, хто косить траву; косар (КЄ); 3) косинець (трикутник) (ІШ).

Ко́сик 1 [у прізвищах також з «і» – Косік] – дрозденя (пташеня дрозда).

Косма́* 1 – бавовна.

Косма́ч 1 – 1) косматий, патлатий; 2) ломиніс (рослина).

Кості́р* 2 – гравець у кості; костирник.

Кості́ря 1 *див. Кості́р.*

Кострі́к 1 – йорж (риба).

Кóструб 3 – 1) яструб (Гр., Д і сучасні словники); 2) нечупара, неохайна людина (і сучасні словники); 3) вихор (пасмо волосся на голові) (Д); 4) весняна гра (Гр. і сучасні словники).

Кóстур 4 – 1) костогриз (птах) (Ш); 2) па-
лиця (і сучасні словники) і **Кóстýр** 1 – оче-
видно, кістлява людина (КЄ).

Костя́ка 1 – велика кістка; маслак, костома-
ха.

Костяне́ць* 1 – виріб із кістки.

Костяні́к 1 *див.* **Костяне́ць**.

Кот 1 – пристосування з паль для ловіння ри-
би.

Котелéць 1 – казанок, чавунець.

Котя́к 1 – котячий послід.

Коца́р 1 (і ВТССУМ) і **Коца́рь** 2 – виготов-
лювач грубих килимів.

Кóчик* 1 – частина граділя (у плузі).

Коше́[і]льник 1 – той, хто плете кошики.

Кошо́вка 2 – кошівка, кошик.

Кра́йчий* 2 – той, хто ріже що-небудь.

Кра́кало 1 – той, хто постійно бурчить,
лається або пророкує щось погане.

Кра́марчик 1 – зменшена назва крамаря.

Красіворон 1 – ракша, сивограк (птах).

Красо́ха 1 – красуня.

Красі́юк 3 – красень.

Краю́ха 1 – шматок хліба.

Кремі́нник 1 – силікат.

Кресі́юк 1 – кремінець, кремінчик.

Криве́ць* 1 – крива лінія.

Криворо́тько 1 – той, хто має кривий рот;
криворотий.

Кривору́чко 1 – той, хто має криві руки; криворукий.

Кривохві́ст 1 – той, хто має кривий хвіст.

Кривуля́ка 1 – криве дерево.

Криву́нда* 1 – карикатура, потвора.

Крі́кса 2 – криклива, плаксива, вересклива дитина.

Крила́ч 1 – той, хто має довгі крила; довгокрилий.

Криля́к 1 – крилоподібна пліва (на оці).

Криця́к 1 – жук (*Buprestis* L.).

Кро́тик 1 [у прізвищах також з «і» – Кротік]
– зменшена назва крота.

Кроть 1 – раз (у лайливому вислові; західноукраїнське).

Крочі́к 1 – іноходець (кінь).

Кру́глик* 1 – невеликий окремий лісок.

Кру́жень 1 – низ у цибулини.

- Кружі́й** 1 – той, хто крутить що-небудь.
- Кружі́ль** 2 – конус.
- Кружля́к** 1 – діалектна назва крейсера.
- Круподéр** 1 – круп'яр, круподерник (той, хто дере крупи).
- Круп'яні́к** 1 – круп'яна каша.
- Крутéник** 1 – скручений жмут соломи або чогось іншого.
- Круті́голов** 1 – крутиголовка (пташка з рухливою шиєю).
- Кру́тик** 2 – 1) вітрогон, жевжик (КЄ); 2) кучерик (КЄ); 3) завиток у мережках (ІШ).
- Круше́ць** 2 – 1) мінерал (ІШ); 2) шматок виплавленого металу; виплавок (Д).
- Кубрі́й** 1 – п'яниця, гультяй.
- Кубу́к** 1 – верхній одвірок у дверях.
- Кувáч** 1 – той, хто кує, клепає що-небудь.
- Кúдер** 1 – 1) кучер, локон; 2) верхівка рослини.
- Кудлі́й** 1 – кудлань, патлань.
- Кудря́й** 1 – хтось кучерявий; кучерявець.
- Кузі́нок** 1 [у прізвищах також з «і» – Кузінок] – назва кузена (у західноукраїнському діалектному мовленні та міському койне другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст.).

Кузя́ва 1 – кузька, комашка.
Кунді́й 1 – клірик.
Ку́лій** 1 – кулі (у деяких країнах – люди нижчої касты).
Ку́мчик 1 – лагідна назва кума; кумась, кумець.
Куні́чка* 2 – зменшена назва куниці.
Купче́нко 1 – син купця.
Кура́к* 1 – курка-гермафродит; ВТССУМ – нерозкрита коробочка бавовника, що залишається після осінніх заморозків.
Ку́рдик 1 – карлик, курдупель.
Курига́ 1 – мореля, жерделя.
Кури́ло 1 *див. Кубрі́й*.
Ку́про 1 – куприк (у птахів).
Курбе́ла 1 – смерч.
Курта́ч 1 – куртка.
Куслі́й 1 – назва того, хто кусається.
Ку́стос* 1 – назва охоронця музею.
Куся́ка 1 – кусливий, кусючий.
Кутерно́га 1 – хтось клишоногий.
Кутя́нин 1 – житель якоїсь частини села, кутка.
Кухаре́ць 1 – зневажлива назва кухаря.
Куца́нь 1 – жартівлива назва низької людини.

Куцопáл* 1 – рушниця, гвинтівка з укороченим дулом; обріз.

Кучáр* 1 – торговець курьми.

Кучу́к 1 *див. Кóчик.*

Л

Лабу́за 1 – підлабузник, підлиза.

Лабу́сь 1 – діалектна назва чоловіка, який любить залицятися до жінок; зальотник.

Лазу́рік 1 – мінерал синього кольору; лазуровий камінь.

Лазу́ха 1 – та, яка десь лазить, любить лазити.

Лапа́ч 1 – хтось із великими лапами; лапатий.

Ла́пиця 1 – інструмент для витягування цвяхів.

Ластіве́ць 1 – ваточник сирійський (рослина).

Леве́нчик* 2 – назва молодого хлопця; молодчик, козаченько.

Ле́вик 3 – 1) зменшена назва лева або левеня; 2) лєвова голова (застібка) (КС).

Легéза 1 – лежень, ледащо.

Ле́день 1 – ледар.

Ле́лич* 1 – лелека-самець.

Лéмex 1 – неповоротка людина.

Лесня́к* 1 – слюда.

Лесту́ха 2 – підлесниця, облесниця, підлиза.

Летю́ха 1 – та, яка літає.

Линію́к 2 – той, хто линяє (про птахів).

Линя́к 1 *див.* **Линію́к**.

Лисковéць 2 – яшма (мінерал).

Лисогі́р 2 – гора з голою вершиною (не вкрито рослинами).

Лисогóра 1 *див.* **Лисогі́р**.

Лисотá 1 – назва, утворена від прикметника «лисий».

Лі́цій 1 – дереза звичайна (рослина).

Лі́вшун 2 – лівша, шульга.

Лікарчу́к 3 – поганенький лікар.

Лісня́к 1 – людина, яка живе в лісі; лісовик.

Лобáк 1 – велика галька (як голова завбільшки).

Лобáн 1 – лобань і *див.* **Лобко́**.

Лобко́ 1 – людина з великим лобом (і ВТССУМ).

Лóбурець 1 – лобур.

Лозиня́к 3 – птах: 1) вівчарик; 2) різновид солов'я (Гр.).

Лóсик 1 – зменшена назва лося.

Лоті́ш 1 – латиш.

Лукáнь* 3 – 1) луг, лука (Гр., Д і ВТССУМ);
2) дугоподібний вигин річки (Гр., КЄ).

Лупініс 1 – ластовень (рослина).

Луца́й 1 – той, хто щось лузає, гризе.

Люле́чник 1 – той, хто курить люльку.

Лю́па 1 – лупа (оптичний прилад).

Лю́ра 1 – бурда.

Ля́мар 1 – напевно, майстер, що робив лям-
ки.

Ляску́н 2 – балакун, базікало.

М

Ма́джар* 1 – фазан.

Мадя́рин 1 – маляр, угорець.

Ма́зайло 1 – той, хто замурує, бруднить
кого-, що-небудь.

Мазе́пка 1 – повновида людина.

Майдебу́р 1 – застаріла назва магдебурзь-
кого права.

Майбо́рик 1 – зменшена назва майора.

Майстрик 1 – зменшена назва майстра.

Майстерчу́к 1 – 1) маленький майстер; 2) по-
ганенький майстер.

Майчи́к 1 – шпанська муха (жук).

Макого́ник 1 – товкачик (яким товчуть що-
небудь).

Макоїд* 1 – жартівлива назва зуба.

Макосій* 1 – мряка, мжичка.

Малко́ 1 – малюк.

Малярéнко 2 – син маляра.

Мамсі́н 2 – матусин синок, мамій.

Манáшок 1 – зменшена назва монаха.

Ма́ргель 1 – мергель (гірська порода).

Маркетáн 1 – мандрівний крамар.

Марчу́к 2 – той, хто народився в березні
(рос. – в марте) (КЄ) та цуценя, яке наро-
дилося в березні (Гр. і ВТССУМ).

Ма́селко 1 – масельце (масло).

Машля́к 2 – фарба для посуду.

Медні́к 1 – медоносна рослина.

Медове́ць 1 *див. Медні́к.*

Медовні́к 1 – різновид глухої кропиви.

Меду́н 1 – улеслива, солодкомовна людина.

Межівні́к 2 – той, хто міряє землю; межо-
вик, землемір.

Мельо́н 1 – палиця, щоб повертати млинове
каміння.

Менжу́н* 1 – той, хто купує та перепродує
товар; баришник.

Мерéжник 1 – той, хто робить мереживо.

Мерине́ць 1 [у прізвищах також з «і» – Мері-
нець] – пестлива назва мерина.

Метеля́ 1 – маленький метелик.

Мі́га 1 – жест, рух.

Миляні́к 1 – мильнянка (рослина).

Мі́тник 4 – 1) той, хто збирає мито (і сучасні словники); 2) шолудивник (рослина) (КЄ).

Мідя́нець 1 – куприт (червона мідна руда).

Мізе́ра* 1 – нікчема.

Мі́нька* 1 – вимінювання, вимін.

Мі́рочник 1 – той, хто щось міряє, вимірює.

Мовку́н 1 – мовчазна людина.

Мовчу́к 1 – мовчанка.

Мозді́р 1 – фонетично змінена в народно-розмовному мовленні назва давньої зброї – мортири.

Мозі́ль 1 – мозоль.

Мокра́к 1 – болото, багно.

Молда́вець 1 – молдаванин.

Молодько́ 1 – юнак, парубок.

Молочня́к 1 – 1) молочай (рослина); 2) вигодуване молоком теля, поросля.

Моля́вка 1 – дрібна риба, мілька.

Морга́ч 1 – той, хто часто моргає; моргун.

Морда́ль 1 – хтось мордатий.

Мо́рдик 1 – маленький дог.

Моркóвник 2 – 1) той, хто торгує морквою чи любить моркву (КЄ); 2) рослина: морківник (ІІІ і сучасні словники) та дика морква (ІІІ).

Моркоту́н 1 – буркун, буркотун.

Морозі́юк* 3 – водомороз, рибалочка (птах).

Морча́к 1 *див.* **Морща́к**.

Морща́к* 3 – морська свинка.

Моско́вець 3 – 1) росіянин (і сучасні словники); 2) москвич (КЄ).

Мотали́га 1 [у прізвищах із «г» – Моталига] – марнотрат, тринькало і **Мотали́га** 1 – шахрай, махляр.

Мота́ч 1 – той, хто мотає нитки, дріт і т. ін.; мотальник.

Мотузя́ка 1 [у прізвищах також без «а» – Мотузак] – збільшена назва мотузки.

Мо́ха** 1 – мокко (кава).

Мо́хна 2 – перстач повзучий (рослина).

Мо́хор 1 – шахрай.

Моці́р 1 *див.* **Мозді́р**.

Му́жичу́к 1 – дитина мужика (селянина); мужича.

Му́комеля́ 1 [у прізвищах кінцева «а» – Мукомела] – мельник, мірошник.

Муко́сій 2 – 1) той, хто просіює борошно;
2) лабазник – власник або продавець лаба-
зу (приміщення для зберігання або прода-
жу зерна й борошна) (КЄ).

Мура́вчик* 1 – огірок корнішон.

Му́рко 1 – той, хто муркоче (переважно про
кота).

Му́сій** 1 – гноївка.

Му́ти(е)ль 1 – метелик.

Мушні́к 1 – мухомор.

Мушта́ 1 – пасмо (волосся, шерсті, вовни);
мичка.

М’я́ло 3 – 1) макогін (і сучасні словники);
2) млява, повільна людина (і сучасні слов-
ники); 3) той, хто мене, бгає що-небудь
(КЄ).

Н

Набива́йло 1 – той, хто набиває ціну.

Нава́ра 1 – те, що наварене на залізі.

Наганя́йло 1 *див. Набива́йло.*

Нагина́йло 1 – той, хто щось нагинає або сам
нагинається.

Нагні́й 1 – гній у рані, сукровиця.

Надба́йло 1 – той, хто надбав що-небудь.

Наджо́га* 1 – назва, що означає неповноту дії – часткове спалення, спечення (рос. наджог, наджога).

Налива́йко 4 – 1) жук – шкідник зернових культур (і ВТССУМ); 2) той, хто наливає що-небудь; наливальник (Гр., КЄ і ВТССУМ).

Налива́йло 1 *див. Налива́йко* 2).

Наме́тник 1 – той, хто робить або ставить намети (шатра).

Наса́да* 1 – основа в рослині (напр. листка).

Наса́днік 1 – той, хто насаджує що-небудь і садівничий.

Насипа́йло 1 – насипальник.

На́ступень 1 – східець.

Небе́сник 1 – небожитель.

Небо́ж 1 – небіж.

Небу́т 2 – небуття.

Невго́да 1 – негода, знегода.

Неві́да 1 – хтось нетямущий, незнаючий.

Недо́діл* 1 – неналежне розділення, позбавлення чого-небудь.

Недо́ступ 3 – 1) кінь або віл, задні ноги якого не покривають слідів передніх (Гр. і ВТС-СУМ); 2) різновид народного танцю (ІШ); 3) неповне наближення, підхід (КЄ).

Некраса́ 1 – некрасивість.

Не́льмина 1 – м'ясо нельми (риби).

Не́нько 2 – західноукраїнська назва батька;
неньо.

Непосидя́ка 1 – непосидюча людина; непосида.

Не́рух 1 – нерухомість, нерухливість.

Несмія́н 1 – той, хто не сміється; кого важко розсмішити.

Неге́са 1 – неосвічена людина; неотеса.

Нехайко́* 1 – напевно, про того, хто часто вживає слово «нехай» (рос. небоська).

Нечіпа́йло 1 [у прізвищах також з «и» – Нечипайло] – образлива людина, яка не любить жартів; недоторка.

Низьо́к* 1 [у прізвищах також з «і» – Нізюк] – ніша, закапелок.

Ницько́ 2 – ница людина.

Німчу́р 1 – лайлива назва німця; німчура.

Нічві́д 1 [у прізвищах також з «и» – Ничвид] – різновид кажана.

Новоприхо́дько 1 – новоприбулець.

Носа́нь – той, у кого великий ніс.

Нюшко́ 1 – той, хто щось винюхує.

О

Обліва́нець 1 – людина, яку хрестили без занурення у воду.

Облива́ч 1 – той, хто кого-, що-небудь обливає.

Огірча́к 2 – скабіоза (рослина).

Одвѐрник 1 – сторож біля воріт.

Оджо́га 1 – пройдисвіт, проноза.

Окупні́к 1 – той, хто викупує кого-, що-небудь; викупник.

Опіка́нець 1 – той, хто перебуває під опікою; підопічний.

Оса́дець 1 – перший поселенець; колонізатор, осадчий.

Оса́дця 1 *див. Оса́дець.*

Осінчу́к 1 – тварина осіннього приплоду, виводу.

Осіньчу́к 1 – 1) *див. Осінчу́к*; 2) озимий дуб.

Осьма́чка 2 – восьма частина чого-небудь.

Ото́ка 1 – тимчасовий острів.

П

Па́зюр 1 – пазур, кіготь.

Палама́рик 1 – зменшена назва паламаря.

Пала́шик 1 – зменшена назва палаша.

Пала́шник 1 – воїн, озброєний палашем.

Палі́га 1 – збільшена назва палиці.

Палі́ок* 1 – очевидно, палець у дулі (рос. ко-пок).

Палі́ора 1 *див. Палі́га.*

Папу́шка 1 – зменшена назва папуші (в'язки тютюнового листа).

Парша́к 1 – людина з паршами; паршивець, шолудивець.

Па́шкут 1 – деряба (різновид дрозда).

Пащеку́н 2 – той, хто пащекує, лихословить, кричить.

Пе́кур 1 – гар у люльці.

Пелеха́нь 1 – патлань, кудлань.

Пелеха́ч 1 *див. Пелеха́нь.*

Пенца́к 1 – страва із цілої ячмінної крупи.

Пе́прик 1 – паприка.

Пере́кинько 1 – вітрогон, жевжик.

Пере́купець 2 – перекупник, перепродувач.

Перема́н* 1 – переманювання.

Пестру́ха 2 – різновид форелі; ВТССУМ – гонорова, непокірна дівчина чи жінка, яку потрібно упокорити.

Пі́льник* 2 – 1) *див. Пильня́к (КЄ); 2)* терпуг, напилек (ІШ і сучасні словники).

Пильня́к* 1 – плащ від пилу.

Пі́рка* 1 [у прізвищах також з «і» – Пірка] –
індійська курка.

Пі́рхавка 1 – подразнення, лоскотання в
горлі; пирхота.

Писа́льник 1 – застаріла назва письменника.

Пихті́й 1 – той, хто пихкає, пихтить.

Пиша́ха 1 – гордовита жінка; гордівниця.

Пі́щалка 1 – пищик, пискавка.

Підбе́режник* 2 – плакун (рослина).

Підда́нок 1 – підданий, підданець.

Підкида́йло 1 – той, хто підкидає щось.

Підку́р 1 – те, чим підкурюють бджіл.

Підку́с 1 – спокуса, спокушення.

Підле́па 1 – той, хто підлизується; підлиза.

Підстрі́гач 1 – той, хто підстригає.

Підстрі́л 1 – підстрелення (від дієсл. «під-
стрелити»).

Пізню́к 2 – який народився або дозрів пізні-
ше від інших.

Пізня́к 2 *див.* **Пізню́к.**

Пізню́р 1 – 1) той, хто завжди запізнюється;
2) пташеня, яке пізно вилупилося.

Пі́лько 1 – поле, полечко.

Пі́нязь 2 – гріш.

Пі́рко 1 – черевне перо (плавець) у риби.

Піску́н 2 – піскуватий ґрунт.

Пістра́к* 1 – модринова губка (гриб).

Пісту́н 1 – той, хто пестить, доглядає когось;
пестун, доглядач.

Пі́тик** 1 – можливо, вид мавп.

Піхо́тник 1 – піхотинець.

Плеска́ч 4 – 1) ляпанець, ляпас (Гр., Д, КЄ і сучасні словники); 2) плескатий хліб (Гр., і сучасні словники); 3) той, хто плескає в долоні (ІШ); 4) квасоля з плескуватими зернами (ІШ); 5) брехун (КЄ).

Плец 1 і **Плець** 4 – садиба, ґрунт (у ВТССУМ – лише «плець»).

Плохті́й 1 – нерішуча, неповоротка, вайлувата людина; тюхті́й.

Плу́жник 1 – той, хто оре плугом; плугатар.

Плуту́кó 1 – той, хто говорить плутано, суперечливо.

Плющі́й 1 – робітник, який плющить щонебудь; плющильник.

Пля́чик 1 – плащик, майданчик.

Побіга́йко 1 – 1) непосида; 2) побігач.

Побігу́н 1 – 1) людина на побігеньках; 2) той, хто швидко бігає й ловить кого-небудь.

По́вод 1 – застаріла назва позивача.

По́йчик 1 – вівчарик (птаx).

По́дина 1 – стожарня (для зберігання скирт)
і **Поді́на** 3 – низина (і сучасні словники);
сучасні словники – 1) рівне місце в горах і
2) подова плита в плавильній печі.

Поді́льник 1 – розподільник (людина, яка
розподіляє що-небудь); сучасні словники –
прилад.

Подоро́жка 1 – поїздка.

Покре́па 1 – підпора.

Покрове́ць 2 – футляр, чохол.

Полива́йко 1 – той, хто що-небудь поливає;
поливальник.

Поли́вода** 1 – повінь, повідь.

Полиня́к 2 – полинова настоянка; полинівка.

Полі[е]ту́н 1 – 1) той, хто літає; літун; 2) мо-
торна, проворна людина.

Політа́йко 1 – хтось швидкий, проворний.

Полови́ч 2 – той, хто має половину паю в
якійсь справі або володіє майном із кимсь
удвох; половинщик.

Полоху́н 1 – боягуз, страхополох.

Помазу́н 2 – той, хто що-небудь маже; ма-
зальник.

По́ман* 1 – іменник, утворений від дієслова
«поманити».

Попадчу́к 1 – син попаді-удови.

Попелу́ха* 1 – гашене вапно.

Попельну́ха 1 – попелюха (хвороба рослин).

Попеля́р 2 – той, хто палить попіл для продажу.

Попі́лну́ха 1 *див. Попелу́ха.*

Поплю́йко 1 – той, хто плюється.

Попо́вець 1 – старообрядець, що належав до попівщини.

Поросі́юк 3 – порося (кабанчик).

По́сник 1 – той, хто постить, дотримується посту; пісник (і ВТССУМ).

Посполита́к 1 [у прізвищах з «і» – Посполі́так] – воїн посполитого рушення – ополчення.

Посте́льнийк 1 і **Пості́льнийк** 1 – особа, яка слідкувала за порядком у спальні царя або князя (у ВТССУМ лише «пості́льнийк» – у Росії у 15–17 ст. – особа, яка відала великокняжою (царською) спальнею).

Постові́к 1 – дзвін, який дзвонить у Великий піст.

Постоля́ка 1 – збільшена назва постола (взуття).

Посто́яльнийк 2 – пожилець, постоялець.

Пота́с 1 – калій.

По́тах 1 – зменшення, убуток.

Поту́рник* 1 – той, хто потурає комусь; потуральник.

Похі́лина 1 – похил, схил.

Похóдня 1 – смолоскип, факел.

Похожáй 2 – той, хто ходить, швендяє без діла.

Почату́н 1 – призвідник, заводій, заводіяка.

Почина́йло 1 – глузлива назва того, хто починає, розпочинає що-небудь.

Почта́рь 2 [у прізвищах також без «ь» – Почтар] – поштар (листоноша) і власник пошти.

Прач 4 – 1) той, хто пере одяг (ПШ, КЄ);
2) праник (і сучасні словники).

Прачка́р 2 *див. Прач* 1).

Прі́гор 1 – згірок, горбок.

Прі́мець 1 – той, хто приймає що-небудь; приймальник.

Прикíдько 1 – той, хто прикидається, удає що-небудь.

Припе́ка 1 – спека.

Прис 1 – провінційна назва пожежного насоса.

Присóха 1 – присох (підпора, стовп у тину).

Прі́тупень 1 – припутень (пташка).

Пріхатень 1 – бокова кімната.

Приховáйко 1 – той, хто любить щось приховувати, зберігати.

Приятельчу́к 1 – другака (фамільярно або іронічно).

Прозóрець 1 – провидець.

Псалті́рник 2 – 1) дяк (ІШ); той, хто читає псалтир (ІШ); 2) той, хто вивчає псалтир (Гр.).

Птича́р 1 – той, хто ловить, продає або доглядає птахів.

Пту́шка 1 – пташина, птах.

Пузі́й* 1 – глитай.

Пу́зько 1 – пузце.

Пу́кля 2 – кучер, локон.

Пу́нька* 2 [у прізвищах також з «о» – Пунько] – жабка-джерелянка.

Пурха́йло 1 [у прізвищах без «й» – Пурхало] – той, хто пурхає.

Пу́тник* 1 – польовий льонок.

Пу́цик 1 – мазун, пестун.

Пуча́к 1 – великий палець.

Пушка́рник 1 – майстер, який виготовляв зброю.

Р

Ра́єць 1 – порадник, райця.

Ракѹз 1 – лайлива назва українця-католика в Придніпров'ї.

Рáшавéць 1 *див.* **Маркетáн**.

Рáшпля 1 – скат (риба).

Ревѹга 1 – короп, сазан.

Рéпавка 1 – перестигле насіння, що вже тріснуло.

Репéтя 1 [у прізвищах також з «а» – Репета] – людина, яка кричить, репетує.

Реп'яшник* 1 – парило (рослина).

Решетняк* 1 – білий гриб; ВТССУМ – назва гриба.

Рипій* 2 – ріпак (рослина).

Ришт 1 – козли (у бондарів).

Річка 3 – доярка.

Рогóжник 1 – той, хто виготовляв рогожі або циновки.

Рожáн 1 – троянда.

Розгóн 2 – 1) розгін (рух, набирання швидкості); 2) розганяння когось (ворога, неприємця) (Д).

Рóзкрут 1 – дерев'яне кільце.

Рóпавка 3 – 1) жаба, ропуха (Гр., Д і сучасні словники); 2) невеликий гарбуз (ІІІ).

Ротáнь 1 – різновид бичка (риби); ВТССУМ – риба ряду окунеподібних.

Рудо́ха 1 – мідянка (змія).

Рума́н 1 – ромашка.

Руше́нець 1 – 1) військовозобов'язаний;

2) ополченець.

Ря́дник 1 – особа, що виконує якусь роботу за оплату на замовлення; підрядник.

С

Савті́р 1 – псалтир.

Свашко́ 1 – посередник (у купівлі, угодах і т. ін.).

Свинчу́к 2 – свинтус, свинюка.

Святко́ 1 і **Святько́** 1 – богомільна людина або людина, яка вдає праведника; святенник.

Свято́ха 2 – 1) людина, яка прикидається набожною; 2) жартівлива назва ледаря, гульця (КЄ).

Селя́вка 1 – різновид шемаї (риби).

Семиба́тченко 2 – глузлива назва безбатченка, байстрюка.

Семі́розум 1 – великорозумник, розумаха.

Сиза́к 1 – сизий голуб.

Сико́ра 1 [у прізвищах також з «і» – Сікора] – синиця (і ВТССУМ).

Сіве́ць 1 – сіяч.

Сі́як* 1 – благородний опал.
Сіма́ка 1 – сімка.
Сім’я́к 1 – сім’янин.
Скалу́ба 1 – облуплене, обдерте місце (наприклад, на дошці); скалубина.
Скві́ря 1 – хуртовина, завірюха; шквиря.
Ске́льник 1 – пустельник, са́мітник, аскет.
Скі́рда 1 – скирта.
Скі́п 2 – кастрований, скопець; сучасні словники – пристрій у шахтах.
Скоропа́да 1 – той, хто тимчасово десь перебуває (на якійсь посаді, у якомусь місці); тимчасовець.
Скоропа́дько 1 *див. Скоропа́да*.
Скре́котень 1 – жаба.
Скрипе́ль 1 – трутовик (гриб).
Скрипу́х 1 – гриб, що росте на пенях; губка.
Скус 1 – спокуса; ВТССУМ – 1) смак; 2) стиль, триб.
Слизіо́к 1 – слимак, равлик.
Слизя́к 1 *див. Слизіо́к*.
Слі́га 1 – балка (колода).
Сліпу́н* 1 – різновид гедзя.
Сліпу́ха 1 *див. Рудо́ха*.

Слісарь 1 [у прізвищах також без «ь» – Слісар] – слюсар.

Слободя́ник 1 – слобожанин.

Слободяню́к 1 *див.* Слободя́ник.

Смагля́к 1 – людина зі смаглявою шкірою; смугляк.

Смальцію́га 2 – поташ.

Смертя́к 1 – мрець, труп.

Смирня́к 1 – смиренна, покірна людина; смиренник.

Сміле́ць 2 – смілива людина; сміливець.

Смі́ттюх 1 – паскуда, погань.

Смішні́ак 1 – блазень, дурник.

Смо́лич 1 – смоляний камінь.

Сні́цер 1 [у прізвищах з «і» – Сніцер] – майстер із різьблення й карбування; сницар.

Собі́й 1 – себелюбець.

Собі́ль 1 – собо́ль.

Солі́й 1 – той, хто солить що-небудь.

Солодні́к 1 – медова трава.

Сопі́й 1 – той, хто сопе; сопун.

Сопі́т 2 – сопіння.

Страп* 1 – задирка на дошці.

Страпа́ч 1 – кудлань, патлань.

Страху́н 2 – полохливий, боягуз.

Стриха́ч 1 – гребло.

Строкáнь 1 – строката пташка або кінь.
Стру́цель 1 – струдель.
Ступі́к 1 *див.* **Крочі́к**.
Ступча́к 2 – млин, де використовували силу коней; тупчак.
Стус 1 – стусан (і ВТССУМ).
Стуса́к 2 *див.* **Стус**.
Судіє́нко 1 – син судді.
Сулі́й* 1 – велика припливна хвиля.
Су́сол 1 – ховрах.
Суті́ка 1 – сутичка.
Сухові́я 1 – засуха з вітром.
Сушкó 2 – невелике засохле дерево (і ВТССУМ).

Т

Табача́р 1 – той, хто дуже любить нюхати табаку (тютюн).
Табу́нщик 2 – той, хто пасе коней.
Та́кач 2 – той, хто такає.
Темрю́к 2 – відлюдькувата, похмура, вовкувата людина.
Тесля́к 1 – тесля, тесляр.
Теснік 1 *див.* **Тесля́к**.
Тетэ́рич 1 – тетеря (самець).
Тихові́й 1 – легкий вітер, легіт.

Ті́яра 1 – папська тіара.

Товсто́ліс 1 – крупний ліс.

Товсто́ніс 1 – людина з товстим носом.

Товсто́ший* 1 – той, хто визискує інших;
жмикрут.

Товсті́юк 2 – товстун.

Товста́к 1 *див.* **Товсті́юк**.

Токми́на 1 – поділ, розподіл.

Толочі́й** 1 – поршень.

Торба́ч** 1 – сумчаста тварина.

Точи́ло* 4 – 1) прилад або пристрій для го-
стріння інструментів (і сучасні словники);
2) давильня (де давлять вино) (КЄ).

Тре́бух 2 – тельбух, нутроці.

Трійня́к 1 – очевидно, одне з трійнят.

Трі́ль 2 – трель.

Трубча́к 1 – равлик.

Ту́зин 1 [у прізвищах також з «і» – Тузін] –
дюжина; тузінь.

Туліпа́н 1 – тюльпан.

Тяга́йло 1 – волоцюга.

У

Ужа́вка 1 – гілка для зв'язування чого-не-
будь; гужівка.

Уша́к 1 – той, хто має довгі вуха; довговухий.

Ф

Фалді́на 1 – фалда (складка на чомусь).

Фа́льтер 1 *див.* **Фа́льшер**.

Фа́льшер 1 – фальсифікатор.

Фарі́нник 1 – баришник, гендляр.

Фе́льчер 1 – фельдшер.

Фу[і]рманчу́к 1 *див.* **Візничу́к**.

Х

Хайко́ 1 – кета (риба).

Хайло́ 1 – паща.

Халаху́р 1 – спокусник.

Хаму́ла 3 – 1) неповоротка людина (Гр., Д, КЄ і сучасні словники); 2) поганий суп (Гр. і сучасні словники); 3) бегемот (Д).

Харче́вник 1 – господар або відвідувач харчевні.

Хита́йло 1 – той, хто хитає що-небудь.

Хита́ч 1 *див.* **Хита́йло**.

Хінчу́к 1 – дитина-китаєць; китайча.

Хло́пик 1 – зменшена назва хлопа; мужичок, чоловічок.

Хлопчу́к 2 – хлопчак, хлопчина, хлопча.

Хо́дачóк 1 – зменшена назва хо́дака (взуття).

Хо́мик* 1 – діалектна назва хом'яка.

Хоті́й 2 – той, хто чогось хоче.

Ху́ргало* 1 [у прізвищах із «г» – Хургало] – карусель на льоду.

Ц

Цві́ндра 1 [у прізвищах також з «і» – Цвін-дра] – марнотрат, тринькало.

Цвіту́ха 2 – цвітна капуста; сучасні словники – квітконосне стебло й насіння на ньому у дворічних рослин (переважно буряків) у перший рік після висіву.

Цибу́льник 1 – той, хто вирощує цибулю або торгує нею.

Цибу́льняк 1 – холодник, окрошка із цибулею.

Цитри́нник 1 – любитель цитрин (лимонів).

Ціпа́к* 1 – бич у барабані молотарки.

Цу́кер 1 – цукор.

Цу́кур 1 *див.* **Цу́кер.**

Ч

Че́мник 2 – чемна людина.

Чепі́жник* 1 – карагана (кущ).

Чепі́ра 1 – хтось із кривими ногами або щось криве; розчепіра.

Чепурко́ 1 – чепурун, франт.

Череня́к 1 – зуб мудрості.

Че́рник* 1 – різновид нирця (водоплавного птаха).

Чисня́к 2 – чистець (рослина).

Чита́йло 1 – іронічна назва читальника.

Човна́р 1 – майстер із виготовлення човнів; човняр.

Чухра́й 3 – 1) прочуханка; 2) кличка мисливських собак – хортів (Гр., Д).

Ш

Шалага́н 2 – хитра, спритна людина; шельма або легковажна людина; шалапут (рос. плутишка).

Шапчу́к** 2 – 1) абажур (ШШ); 2) ковпак (технічний термін) (КЄ).

Шата́ло 1 – брехун.

Шато́вник 1 – гардеробник.

Шафа́рь 2 – 1) дворецький, шафар (ШШ); 2) той, хто роздавав хліб; хлібодар (Д).

Швига́р 1 і **Швига́р** 1 – кінець батога, нагайки.

Шві́рка 1 – коротке поліно.

Шепелявець 1 – той, хто шепелявить.

Шепота 1 – шепіт.

Шепоті́льник 1 – той, хто нашіптує щось (зокрема, й доносить); шептун.

Ші́ляга 1 – верболіз, шелюга.

Ші́ндря 1 [у прізвищах також із «а» – Шинд-ра] – марнотратна людина.

Ширя́к 1 – той, хто ширяє в повітрі (про птахів).

Шийа́н 1 – людина з товстою шиєю.

Шко́рбут 2 – скорбут, цинга.

Шкребта́ч 1 – той, хто шкрябається, дряпається.

Шкря́бач 2 – струг, подібний до ножа.

Шкура́ль 1 – дерматолог.

Шлапа́к 2 – 1) *див. Крочі́к* (ПШ, КЄ); 2) наплавний млин (КЄ); у сучасних словниках – 1) шкарбан; 2) тюхтій.

Шлі́фер 1 – точильник; ВТССУМ – шліфувальний папір і шліфувальний інструмент.

Шліха́рь 2 [у прізвищах також без «ь» – Шліхар] – гранувальник.

Шмага́йло 1 – кат, який шмагав батогом, нагайкою.

Шпек* 1 – кістковий мозок.

Шпорталюк 1 – той, хто десь шпортається, копирсається, колупається.

Шу́стка 1 – діалектна назва шістки (монети).

Щ

Ща́сник 1 – щаслива людина; щасливець.

Щебрéць – різновид чебрецю.

Щербáч* 1 – борщівник (рослина).

Щу́плик 1 – щупла, миршава людина.

Щупля́к 1 *див. Щу́плик.*

Ю

Ювіле́р 2 – ювелір.

Юда́ч 1 – груба назва прихильника юдеїв.

Юк 1 – в'юк (вантаж).

Я

Ягі́ль 2 – вовчуг колючий (рослина).

Які́л 2 і Які́ль 1 – діалектна назва дятла (у ВТССУМ – лише «якіл»).

Янго́ль 2 – янгол, ангел.

Янчу́к* 1 – лісовий жайворонок.

Яре́м 2 – ярмо (і ВТССУМ).

Ясі́нь 1 – ясен.

ДОДАТОК

Бавник – назва особи могла утворитися й від дієслова *бавитися* – баритися, затримуватися.

Бамбу́за – слово етимологічно неясне, але не виключено, що може бути пов’язане з діалектним *бамбула* – неповоротка людина; з проміжним фонетичним варіантом *байбуза* – як деривата з відтінком згрублості від *байбар* – кашовар (Яв., 1, с. 10). Можуть бути й інші версії походження прізвища.

Ба́на – в основі прізвища, очевидно, чоловіче ім’я *Бана*, співвідносне з повними іменами *Бранимир*, *Бранислав* та з іменем *Баян* (що означає «воєвода») (ІЕС, с. 48).

Басу́н – назва особи може походити від іменника *бас* – той, хто співає басом (наприклад, у церковному хорі); від фразеологізму *дивитися басом* – неприязно, недоброзичливо; подібне значення в подільських говірках має й дієслово *басувати* (до кого).

Бо́рик, Бо́ричок – у молдаван чоловічі імена *Борика*, *Боричка* донині вживаються як

еквіваленти імені Борис (ІЕС, с. 83). Можуть бути й інші версії походження згаданих прізвищ.

Бочка́р – в основі прізвища може бути й назва того, хто виготовляв бочки.

Бриля́к – за версією П. Чучки, прізвище походить від антропоніма *Брила* + *-як*. Апетитив *брила* – глиба, великий шмат, кусень хліба (ІЕС, с. 90).

Буді́мко – є ймовірність, що в основі прізвища – скорочено-суфіксальна форма від композитного давнього слов'янського імені *Будимир*.

Ва́нник – антропонім може походити від слова *вадник* – назви особи, утвореної від дієслова *вадити* – заважати (пор. у діалектах: [дн] > [нн] – годний, годна > [гонний, гонна]).

Ві́бла 1 – більша ймовірність утворення прізвища від прикметника *ві́блий* – круглий чи *ви́блий* – дуже високий (ЕСУМ, 1, с. 388).

Гаду́н – в основі прізвища може бути дієслово *гадати* – думати, говорити, передбачати чи ворожити.

Галáнець – може бути результат видозміни значення *голландець* – іноземець або хтось одягнутий по-іноземному. Це слово могло позначати й того, хто носив *галанці* – вузькі модні штани. Крім наведеної семантики, зафіксовано значення «хитрун» (ЕСУМ, 1, с. 457–458).

Гáлда – прізвище ймовірніше походить від зафіксованого в ЕСУМ слова *gáldá* – шум, галас (ЕСУМ, 1, с. 459).

Гáмар – слово зафіксоване також зі значенням «молот». Є й фонетичний варіант на позначення особи за її професією, заняттям: *гамарь* – котляр; мідник (Б-Н, с. 93).

Гамарéць – в основі прізвища, можливо, зменшено-пестлива форма слова *гамар*.

Гвіздя́р – в основі прізвища може бути й прізвисько *Гвіздяр* – фонетичний варіант слова *звіздя[a]р* (той, хто носить зірку під час колядування). Ще є ймовірність, що так називали астролога (ІСУМ, вип, 6, с. 196).

Г(г)ду́ля – таку назву має й сорт літніх груш та рослина цикламен (ЕСУМ, 1, с. 487).

Глуха́н – можливо, те саме, що й *глухань* – глуха людина. З тотожним значенням зафіксовано іменник *глушан*.

Гоме́ла – є прикметник *гомелуватий* – по-творно кучерявий (про сосну). Очевидно, результат видозміни форми *омелуватий «порослий омелою» (ЕСУМ, 1, с. 557). Цілком можливо, що *Гомелою* якраз і називали кучеряву людину.

Горі́ль – прізвище, можливо, пов'язане з індивідуальним прізвиськом, в основі якого лежить давнє слово *гаріль* (*гарель*) – крихта, дрібна частина, пилинка або грошова одиниця (ЕСУМ, 1, с. 474), що могло звучати і як *горіль* (гіперичне окання в деяких діалектах).

Горохові́к – слово зафіксоване й з іншим значенням – жук-шкідник, який псує горох (Яв., 1, с. 156).

Гроба́рник – ймовіріше, що прізвище походить від загальної назви *гробар* – той, хто копає могили.

Гуде́бник – так могли називати музиканта (від давнього запозичення із чеської мови *гудьба* – музика).

Гу́рик – в основі прізвища, очевидно, варіант імені *Гурій*, що означає «левеня; молодий лев».

Ганжа́ – більш імовірно, що прізвище має в основі прізвисько, пов'язане зі словом *ганджа* (з турец.) – власник постоялого двору або з іменником *гандж* – якась вада (ЕСУМ, 1, с. 467). Може бути й інше значення – поранення, видимий знак від рани, завданої мечем.

Демён – досить імовірним є походження прізвища від імен *Дементій*, *Дем'ян* або від слова *демон*.

Деричу́к – антропонім, можливо, походить від прізвища *Дерич* (*Дирич*), що утворене від давньослов'янського імені *Дера* (ІЕС, с. 197).

Дженджéра – у «Словарі...» Б. Грінченка подано ціле гніздо слів: *дженджерувати*, *дженджеруха*, *дженджик*, *дженджуристий*, за якими для іменника *дженджерера* можна припускати значення «франт, чепурун». Семантика дієслова *дженджерувати* – про поїзд, який маневрує, найпевніше, вторинна – за подібністю до того, як

людина – франт, чепурун – проходиться туди-сюди, красується перед людьми.

Дзик – так називали ще набридливу, надокучливу людину (Яв., 1, с.185)

Єдн́ач – у лексикографічних працях зафіксовано це слово також зі значенням «примиритель» (ЕСУМ, 2, с. 179).

Жі́льник – прізвище, можливо, походить від слів *жила, жиливий*. Так могли називати когось із випнутими жилами або міцну, мускулисту людину. Слово *жилник* має ще значення «дріт, линва, кабель» (ЕСУМ, 2, с. 197). Можуть бути й інші варіанти.

Жмуд – крім розглянутих, слово мало й дещо іншу семантику: «дотепник, жартівник, пустун» (Б-Н, с. 139).

Жорня́к – твірною основою для прізвища слугує, напевно, назви каменя для жорен (ЕСУМ, 2, с. 206).

Закри́тка – у словнику Д. Яворницького зафіксовано слова *закритність* – приховування, затаювання; *закритно* – приховано (Яв., 1, с. 251). Можливо, так називали потайну людину.

Заліпа – щодо власної назви, то вона ймовірно утворилася від найменування на позначення брудної, неохайної людини (Яв, 1, с. 253).

Замерзляк – очевидно, про того, хто мерзне.

Зареченець – логічнішим для прізвища видається пояснення – той, хто мешкає *за рекою* (така вимова поширена в поліських говірках) або прийшов *з-за реки*.

Заставець – можуть бути різні версії походження прізвища: той, хто бере або віддає що-небудь у заставу; той, хто стоїть у заставі (охоронній варті). Так могли називати й того, хто жив *за ставцем* (ставом) тощо.

Зубчак – мотиваційною основою прізвища, згідно з дослідженням П. Чучки, є апелювання до зуб (ІЕС, с. 234).

Камардін – в основі прізвища, напевно, фонетично змінений етнонім *кабардин* (кабардинець).

Капустяник – зафіксовано ще назви *капустянік* – камінь, яким прикладають кружки в діжці з квашеною капустою й *капустяники* – вареники або пироги з капустою

(ЕСУМ, 2, с. 378–379). Є й інші похідні одиниці від слова *капуста*.

Кібель – антропонім, можливо, походить від морфологічного варіанта слова *кобеля* – лозовий кошик.

Клек – в основі прізвища, можливо, дієслово *клекотіти* (*клекотати*). Зафіксовано також назву *клекот* – балакун (ІСУМ, вип. 14, с. 117).

Клімець – твірною основою для прізвища, очевидно, є чоловіче ім'я *Клим*.

Ковелá – в основі власної назви, можливо, видозмінене слово *кови́ла* – найменування степової рослини.

Кові́ка – слово має й інші, імовірніші, значення для творення антропоніма: «затримка, зупинка, перешкода», «гак; нерозбірлива літера» тощо (ЕСУМ, 2, с. 484).

Козирéць – прізвище, очевидно, пов'язане зі словами *кози́ритися* – триматися по-молодецькому, бадьоритися; *кози́р* – спритна, бравая людина.

Колодні́ак – антропонім, можливо, має те саме значення, що й назва *колодник* – в'язень у колодках або інших кайданах.

Колю́га – слово *колю́га* (з одним наголосом) зафіксовано ще зі значенням «велика колючка» (Яв., с. 370).

Конті́ух – інші значення слова: «шлунок», «ковбаса» (ЕСУМ, 2, с. 558).

Копáйло – назва *купайла* (прикрашеної палички, яку роблять на свято Копайла (Купала)) в подільських говірках.

Копі́ло – в основі прізвища, можливо, те саме значення, що й у *Копилук*. Див. нижче.

Копилю́к – *копилом, копилюком* у гуцульських та інших суміжних говірках називають позашлюбну дитину. В ЕСУМ і «Словарі...» Б. Грінченка із цим значенням зафіксовано назву *копиляк*.

Коря́ка – можливо, так називали когось кривого.

Косма́ – є ще слово *ко́сма* – жмуток довгого прямого волосся або шерсті (Б-Н, с. 193).

Кості́р – це слово зафіксоване й на позначення рослини – стоколоса житнього (ЕСУМ, 3, с. 52).

Костяне́ць – прізвище *Костянець* П. Чучка пояснює як утворення від староукраїнського чоловічого прізвища *Костян*, співвідносного з повним іменем *Костянтин* +

-ець. Менш імовірним є походження від слова *костур* (ІЕС, с. 293).

Кóчик – в основі антропоніма, імовірно, давнє прізвище *Коча*, що походить від однойменного чоловічого імені (ІЕС, с. 297).

Кра́йчий – старе значення цього слова – відповідальний за поділ м'яса впольованої дичини. Такі обов'язки (переважно як постійні) мав хтось із придворних князя.

Криве́ць – в основі прізвища, очевидно, назва на позначення якоїсь кривої людини.

Криву́нда – лайливим словом *кривунда́* називали кульгаву, криву людину (Яв., 1, 393).

Кру́глик – в основі прізвища може бути давньослов'янське ім'я, що походить від прикметника *круглий*, а також апелятив *кругель* – кулик (ІЕС, с. 307).

Ку́лій – власну назву *Кулі́й* дослідники пояснюють як найменування когось кульгавого, кривого (ІЕС, с. 312).

Куні́чка – зменшена назва може стосуватися різних значень слова *куниця*, зокрема й тих, що мають культурний контекст. Може пов'язуватися з невеликою сумою викупу за наречену-кріпачку; а, можливо,

саме дівчина-наречена була невеличка, невисокого зросту.

Кура́к – є ще діалектна назва *куряк* – курячий послід.

Ку́стос – слово *кустос* (*кустош*) вживалося на позначення охоронця церковного або княжого скарбу (ІСУМ, вип. 15), з лат. *custos* – сторож. Можливо, це слово й збереглося в деяких діалектах, проте саме як старе, книжне слово-латинізм.

Куцопáл – так, очевидно, називали людину з куцими (короткими) пальцями.

Куча́р – за версією П. Чучки, в основі антропоніма: 1) видозміна прізвища *Кóвчар*; 2) від сербського *кучар* – сторож будинку (ІЕС, с. 320).

Леве́нчик – зменшено-пестлива форма від слова *левець*. Такі форми характерні для фольклору, зокрема народних пісень. Є пісня про левенчика, вдовиного сина. Отже, в основі прізвиська, а згодом – прізвища, міг бути факт, що носій прізвиська був одинаком у своєї матері.

Лéлич – суфікс -ич додається до основ іменників першої відміни. Отже, за словотвірною формою твірною основою слова

лелич може бути іменник *леля* – діалектна назва тітки, старшої сестри (ЕСУМ, 3, с. 28). Порівн. також прізвище Тітич. Крім того, може бути мотивація за назвою рослини *леліч* – зелена вільха (Гр.).

Лесня́к – в основі прізвища, імовірно, фонетичний варіант слова *лісняк* – той, хто живе в лісі.

Лукáнь – можливо, варіант антропоніма *Лукан*, що походить від однойменного чоловічого імені (ІЕС, с. 347).

Маджа́р – в основі прізвища, очевидно, те саме значення, що й у слові *мадярин*.

Мако́їд – так могли називати й того, хто любив їсти мак.

Макосі́й – імовірна назва того, хто сіяв мак.

Менжу́н – у «Словарі...» Б. Грінченка зафіксовано слово *менджун* – той, хто міняє коней за прибуток, бариш.

Мізе́ра – імовірно, так називали бідну людину.

Мі́нька – прізвище, очевидно, походить від персоніфікованого апелятива *мінька* – кішка, киця (ІЕС, с. 390).

Морозі́юк – в основі прізвища, напевно, апелятив *мороз*.

Морща́к – так, очевидно, називали людину, яка морщилася чи мала зморшки.

Мо́ха – навряд чи назва сорту кави могла стати основою творення прізвища. З'ясування походження антропоніма ще потребує дослідження.

Мура́вчик – напевно, фонетичний варіант до слів *муравищик*, *мурівчик* і т. ін. – муляр.

Мусі́й – прізвище, очевидно, є похідним від українського чоловічого імені *Мусій*.

Наджо́га – в основі прізвища, можливо, видозмінене слово *на́джуга* – уїдлива людина (ЕСУМ, 4, с. 24).

Наса́да – є ще багатозначне слово *насад* (основа, на якій тримається ящик воза; перекладина в санях; судно з високо набитими бортами). Можливо, в основі прізвища якесь зі значень.

Недо́діл – це може бути й той, кому не доділили щось; і поле чи інше майно, яке не доділили. В основі прізвища – не абстрактне поняття, а конкретні назви, що з ним пов'язані.

Неха́йко – для прізвища імовірнішим видається походження від дієслова *нехаяти* або *занехаювати* – занедбувати.

Низьо́к – зафіксовано також слово *нізьок* – яма, нора; отвір (ЕСУМ, 4, с. 85). Можливо, так називали когось низького.

Палю́к – в основі прізвища може бути й слово *палюг(к)а* – велика палиця.

Перема́н – напевно, відбулася фонетична зміна *Переман* від *Перельман* – типове прізвище євреїв. Від нім. *perelmann* – людина, що займається перлами.

Пі́льник – крім наведеного значення, є ймовірність творення антропоніма від прикметника *пильний* – старанний, ретельний або спішний, невідкладний. Також є можливість творення прізвища від пол. *piłny* – швидкий (ІЕС, с. 447). Імовірно, що такі самі значення може мати й слово *пильняк*.

Пі́рка – є ще прикметник *пиркатий* – кирпатий (ЕСУМ, 4, с. 373). Можливо, так називали кирпату людину.

Підбере́жник – слово вживається й на позначення берегової ластівки (ЕСУМ, 1, с. 170).

Пістра́к – логічним для творення прізвища є зафіксоване в сучасних словниках значення слова *пістряк* – прищ. Можливо, це

була людина з пістрявим обличчям – зі слідами від віспи.

Пі́тик – прізвище, можливо, є зменшеною формою від імені *Піть* (Петро). Зафіксовано також загальну назву *пітя* зі значеннями «курча, пташеня» та «молодий півник» (ЕСУМ, 4, с. 419).

По́лівода – власна назва походить, безсумнівно, від слова *паливода* – найменування людини за особливостями вдачі, поведінки. Основою прізвища послугувало козацьке прізвисько.

По́ман – зафіксовано також слово *помана* зі значеннями: «поминальний хліб у релігійних обрядах»; «дарунки, які роздають родичам небіжчика»; «обіцянка» тощо (ЕСУМ, 4, 508).

Попелу́ха – в основі прізвища, можливо, фонетичний варіант слова *попелюха* – назва хвороби рослин або чубатого жайворонка.

Поту́рник – для прізвища ймовірнішим є значення, як і в *потурнак* – той, хто потурчився, перейшов у мусульманство.

Пузі́й – так могли називати й когось пузатого.

Пу́нька – є дві версії походження антропоніма *Пунько́*: 1) від сербського чоловічого імені *Пуно* (прикметник *пун* – повний); 2) від болгарських імен *Пуна*, *Пунка*, *Пуно*, *Пунчо*, *Пуньо*, що від *Пауно* (ІЕС, с. 473).

Пу́тник – прізвище П. Чучка пов’язує з давньою назвою *путник*, що означає: «дорожній майстер»; «мандрівник», «прочанин» (у словацькій мові); у сербській – власне особове ім’я (ІЕС, с. 473–474).

Реп’я́шник – слово могло вживатися й на позначення того, хто чіпляється, як реп’ях або того, хто в реп’яхах.

Решетня́к – в основі прізвища може бути найменування того, хто робив чи продавав решета. Відома назва – *решітник*.

Рипі́й – можливо, так називали того, хто *рипить* (кричить, голосить) (ЕСУМ, 2, с. 80).

Сі́як – може бути фонетичний варіант до слова *сіяч* – той, хто сіє що-небудь.

Сліп’у́н – так могли називати й сліпу людину.

Страп – зафіксовано слово *страпи* – безладно сплетені коси (ЕСУМ, 5, с. 432). Можливо, так називали закудлану, непричесану людину.

Сулі́й – в основі прізвища, напевно, варіант слова *сулія* – велика пляшка; бутель.

Товстоши́й – не виключено, що так називали й людину з товстою шиєю.

Толочі́й – напевно, так казали про того, хто толочив що-небудь (дієслово *толочити* мало також значення «вибивати на тканині малюнки, візерунки»).

Торба́ч – очевидно, те саме, що й *торбань*, *торбар* – той, хто ходив із торбиною, жебракував.

Точи́ло – так могли називати й точильника (ЕСУМ, 5, с. 611).

Хо́мик – походження прізвища від апелятива *хом'як* П. Чучка вважає менш імовірним. Скоріш за все воно утворилося від чоловічого імені *Хома* (ІЕС, с. 587).

Ху́ргало – може бути зв'язок і з багатьма іншими предметами. Скажімо, у «Словарі...» Б. Грінченка зафіксовано слово *фуркало* на позначення дзиги та ще якоїсь іграшки, докладно описаної в словниковій статті; пристосування, за допомогою якого відганяють птахів чи свиней у саду або на городі; різновиду жіночої сукні.

Ціпа́к – це слово зафіксоване й зі значенням «велике курча» (ЕСУМ, 6, с. 259).

Чепі́жник – так, імовірно, називали плугатаря, який тримався за чепіги.

Че́рник – можливо, так називали ченця.

Шапчу́к – власна назва, очевидно, пов'язана з апелятивом *шапка*.

Шпек – в основі прізвища, можливо, пол. *szpieg* – шпиг, шпигун.

Щербáч – може бути варіантом до *Щербак* (щербатий, вищерблений; той, у кого бракує зубів тощо) (ІЕС, с. 639).

Янчу́к – прізвище, імовірно, походить від чоловічого імені *Ян*.

ЗМІСТ

Вступ	3
Про словник-довідник і його структуру	16
Умовні скорочення	19
Словник-довідник	20
Додаток	78

This image shows a single sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

[illegible]

[illegible]

Довідкове видання

**Лексичний фонд української мови початку
XX ст. і сучасні прізвища: словник-довідник**

Укладач

Томіленко Людмила Миколаївна

Формат видання 125×200мм.

Формат паперу і частка аркуша 210×297/4.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк цифровий.

Ум. друк. арк. 24. Тираж 100 прим. Зам. в019583/19

Віддруковано з оригіналів автора.

Друкарня “Фоліант”

76000, м. Івано-Франківськ

вул. Старозамкова, 2

www.foliant.if.ua

e-mail: foliant.drukarnja@gmail.com

тел.-факс: +38(0342) 50-21-65

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи Серія ІФ № 24 від
20.07.2014